

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra historie

Jana Kosíková

FENOMÉN VÝSTAVBY DĚLNICKÝCH KOLONIÍ NA PŘÍKLADU MĚSTSKÉ ČÁSTI
OSTRAVA-HRABŮVKA

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.

Olomouc 2021

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem *Fenomén výstavby dělnických kolonií na příkladu městské části Ostrava-Hrabůvka* vypracovala samostatně na základě citovaných pramenů a literatury.

V Olomouci dne 11. dubna 2021

Jana Kosíková

Ráda bych na tomto místě poděkovala především vedoucí práce prof. PhDr. Janě Burešové, CSc. za ochotu a vstřícnost, věnovaný čas a cenné rady a doporučení. Velké díky patří také mé mamince, která mě při mém studiu vždy všestranně podporovala.

Abstrakt

Bakalářská diplomová práce se zabývá historickými okolnostmi vzniku dělnických kolonií, dalšími typy dělnického bydlení a především výstavbou Jubilejní kolonie Vítkovických železáren v Ostravě-Hrabůvce v letech 1921-1950. Cílem této práce je představit a charakterizovat výstavbu na základě dobového tisku a následně provést komparaci Jubilejní kolonie se čtyřmi dalšími zaměstnaneckými koloniemi téhož podniku.

Klíčová slova

průmyslová revoluce, dělnické bydlení, dělnické kolonie, Jubilejní kolonie, Ostrava-Hrabůvka

Abstract

The bachelor's thesis deals with historical factors of formation of workers' colonies and other types of workers' living and mainly with a construction of Jubilee colony of Vítkovické železáreny in Ostrava-Hrabůvka in 1921–1950. The goal of the thesis is to present and characterize the construction of workers' colony based on a period print and after that to make a comparison of the Jubilee colony with other four employee colonies of the same company.

Key words

industrial revolution, working-class housing, workers' colonies, Jubilee colony, Ostrava-Hrabůvka

Abstrakt

Diese Bakkalaureatsarbeit wird sich mit den historischen Herkunftsumständen der Arbeiterkolonien, mit den anderen Arten der Arbeiterwohnungen und vor allem mit dem Aufbau des Jubiläumskolonie von Witkowitz Eisenwerke in Ostrava-Hrabůvka in den Jahren 1921-1950 beschäftigt. Das Ziel dieser Bakkalaureatsarbeit ist den Aufbau basierend auf der zeitnahen Presse vorzustellen und zu charakterisieren und danach einen Vergleich des Jubiläumskolonie mit vier anderen Arbeiterkolonien von der gleichen Firma zu machen.

Schlüsselwörter:

industrielle Revolution, Arbeiterwohnungen, Arbeiterkolonien, Jubiläumskolonie, Ostrava-Hrabůvka

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Literatura a prameny.....	8
3. Velká Británie – kolébka průmyslové revoluce a dělnictva.....	12
3.1 Průmyslová revoluce.....	12
3.2 Industrializace a urbanizace.....	13
3.3 Možnosti dělnického bydlení.....	14
3.4 Typy dělnického bydlení.....	15
4. Situace v českých zemích v 19. století.....	18
4.1 Průmyslová revoluce a její důsledky.....	18
4.2 Průmyslová města a dělnické bydlení.....	18
4.2.1 Praha.....	18
4.2.2 Brno.....	19
4.2.3 Zlín.....	20
4.2.4 Vítkovice.....	21
5. Jubilejní kolonie.....	24
5.1 Dělnická kolonie.....	24
5.2 Umístění.....	25
5.3 Výstavba.....	26
5.3.1 První etapa.....	26
5.3.2 Druhá etapa.....	27
5.3.3 Třetí etapa.....	30
5.3.4 Čtvrtá etapa.....	30
5.3.5 Pátá etapa.....	31
5.4 Slavnostní otevření.....	31
6. Jubilejní kolonie a další kolonie Vítkovických železáren.....	35
6.1 Kolonie Westend.....	35
6.2 Anglická kolonie.....	36
6.3 Josefínská kolonie.....	38
6.4 Kolonie Šídlovec.....	40
7. Závěr.....	42
8. Seznam literatury a pramenů.....	44
8.1 Tištěné prameny.....	44
8.2 Literatura.....	45
8.3 Internetové zdroje.....	50
9. Obrazová příloha.....	51

1. Úvod

Ve své bakalářské práci, kterou jsem nazvala *Fenomén výstavby dělnických kolonií na příkladu městské části Ostrava-Hrabůvka*, jsem se rozhodla věnovat, jak již samotný název práce napovídá, problematice budování dělnických kolonií se speciálním přihlédnutím k takzvané Jubilejní kolonii, tedy dělnické (respektive úřednické) kolonii, jež byla vystavěna v průběhu 1. poloviny 20. století Vítkovickými železárnami v Ostravě-Hrabůvce za účelem poskytování ubytování podnikovým úředníkům, a proto je vhodnější o této závodní kolonii hovořit jako o kolonii úřednické.

Když jsem si téma bakalářské práce vybírala, mým zcela prvotním a zpětně musím uznat, že dosti ambiciózním záměrem bylo popsat kompletní výstavbu bytových jednotek na území Ostravy-Hrabůvky v průběhu 20. století (přesněji řečeno v letech 1921-1989). Naštěstí jsem však byla včas upozorněna, že je zpracování tohoto tématu pro bakalářskou práci příliš náročné, komplexní a rozsáhlé. Proto jsem se rozhodla téma značně zúžit a zabývat se zejména zaměstnaneckými stavbami, které byly na katastrálním území Hrabůvky vystavěny hutním a strojírenským ostravským podnikem Vítkovické železárny (na přelomu 19. a 20. století také nazývaným Vítkovické horní a hutní těžířstvo), a to především závodní úřednickou Jubilejní kolonií.

Vzhledem k tomu, že historie výstavby Jubilejní kolonie situované v Ostravě-Hrabůvce již byla v minulých deseti letech v odborné literatuře na základě dostupných dochovaných archivních pramenů poměrně detailně zpracována, je nutné, aby se mé bádání zaměřilo trochu jiným směrem. Nyní je tudíž namístě věnovat se vymezení základní badatelské otázky a směru, kterým se budu při psaní své bakalářské práce ubírat. Mým záměrem či hypotézou je zkoumání a analýza problematiky výstavby Jubilejní kolonie jednak z hlediska odborné literatury, ale také na základě tištěných pramenů, a to zejména s ohledem na reflexi budování a důležitých událostí ze života úřednické kolonie a jejího hrabůvského okolí v dobovém tisku. Taktéž se chci pokusit o porovnání Jubilejní kolonie s jinými koloniemi vybudovanými Vítkovickými železárnami s cílem nalézt rysy, které jsou pro většinu z nich typické, shodné nebo podobné, a naopak, v jakých stránkách se Jubilejní kolonie odlišuje od ostatních kolonií a v čem je jedinečná.

Na počátku práce bych však nejprve ráda věnovala několik kapitol obecnému uvedení do problematiky různých typů dělnického bydlení (včetně dělnických kolonií) v poněkud širším historickém kontextu. Na základě odborné zahraniční literatury si kladu za cíl nejdříve představit situaci týkající se životních a bytových podmínek dělnictva a budování nových ubytovacích kapacit v kolébce průmyslové revoluce, tedy v Anglii v průběhu 18. a zejména 19. století. Samozřejmě se

nevyhnu ani tématu samotné průmyslové revoluce, neboť toto období podmiňuje vznik dělnictva (či dělnické třídy), a proto považuji za důležité zahájit tuto práci právě vymezením termínu průmyslové revoluce a představit její průběh a význam. Z Anglie se následně míním přemístit do oblasti dnešní České republiky a vykreslit situaci dělnické třídy v našich končinách na několika významných stále ještě mimostravských dělnických centrech jako například Praha nebo Zlín, které jsou dodnes v povědomí široké veřejnosti spjaty s průmyslovými podniky, které zaměstnávaly desítky, stovky či dokonce tisíce zaměstnanců, pro něž bylo třeba rovněž vystavět podnikové bytové jednotky.

Metodologii a metodologický postup, jenž bych chtěla ve své bakalářské práci využít, bych charakterizovala především jako mikroanalýzu, neboť fenomén výstavby dělnických kolonií je velice širokým souborem nejrozličnějších jevů a problémů a vztahuje se na mnoho průmyslových oblastí nejen v celé České republice (kromě Ostravska se jedná především o Kladensko, Zlín a další města a oblasti v Čechách, na Moravě i ve Slezsku), ale také v ostatních částech Evropy. Mým záměrem však není analyzovat tuto problematiku detailně jako celek, ale zaměřit se nejvýrazněji na jednu přímo určenou kolonii, tedy úřednickou Jubilejní kolonii v Ostravě-Hrabůvce. Dalším metodologickým postupem by měla být komparace Jubilejní kolonie s některými dalšími dělnickými a úřednickými koloniemi Vítkovických železáren. Zde bych ráda provedla porovnání s kolonií nejstarší (dělnická kolonie Westend), a naopak nejmladší (smíšená úřednicko-dělnická kolonie Šídlovec v Hrabové), nejrozsáhlejší dělnickou kolonií (Josefínská dělnická kolonie), s další kolonií úřednickou (Anglická úřednická kolonie), s koloniemi umístěnými na katastrálním území Vítkovic (kterých byla většina, avšak řada z nich byla v průběhu 60. až 80. let minulého století částečně, či úplně asanována a nahrazena modernější socialistickou výstavbou) a koloniemi vybudovanými stejně jako Jubilejní kolonie v okolních obcích (Zábřeh nad Odrou, Hrabová).¹

Na závěr úvodu bych ještě ráda uvedla zajímavou myšlenku či domněnku, že Jubilejní kolonie v Hrabůvce je vlastně jakýmsi předstupněm pro pozdější socialistickou panelovou zástavbu 2. poloviny 20. století, jež v současné době v Hrabůvce výrazně převažuje. A že tato panelová zástavba je ve své podstatě modernějším nástupcem dělnických kolonií, neboť byty byly určeny hlavně pro pracovníky ostravských průmyslových provozů (zestátněných Vítkovických železáren Klementa Gottwalda, Nové huti Klementa Gottwalda, dolů a dalších podniků). Tuto myšlenku se pokusím v rámci bakalářské práce na základě zjištěných informací potvrdit, nebo vyvrátit.

¹ JIŘÍK, Karel: *Hutní úřednické a dělnické kolonie a kasárny v Ostravě*. In: BARCUCH, Antonín (ed.): Ostrava: Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 20. Ostrava 2001, s. 327-342.

2. Literatura a prameny

Během přípravy a psaní bakalářské práce jsem samozřejmě pracovala s poměrně širokou škálou odborné literatury a tištěných pramenů. Nejvýznamnější z nich se zde nyní pokusím představit a stručně charakterizovat.

Nejprve bych ráda představila dvě zahraniční monografie, jež mi objasnily problematiku dělnického bydlení v jednotlivých průmyslových oblastech ve Velké Británii v průběhu 18. a 19. století. Jedná se o knihu již nežijící britské historičky Enid Elizabeth Gaudie s názvem *Cruel Habitations: A History of Working-Class Housing, 1780-1918* a o kolektivní monografii *The History of Working-Class Housing: a Symposium*, která byla vydána díky britskému historikovi Stanleyemu Davidu Chapmanovi, jenž toto dílo editorsky zaštitil. V první monografii se autorka věnuje především sociálním problémům dělnictva jako například chudobě, přelidněnosti či špatné hygienické situaci, jenž se staly negativními průvodními jevy průmyslové revoluce a s ní související industrializace a urbanizace. Do druhé zmiňované monografie přispěla svými studii celá řada autorů a lze se zde dozvědět o nejdůležitějších britských průmyslových městech a jejich dělnických obyvatelích, například o Londýně, skotském Glasgow, Leeds, Nottinghamu, Liverpoolu, Birminghamu a dalších. Z hlediska uvedení do problematiky průmyslové revoluce pak považuji za klíčovou knihu československého historika Jaroslava Purše nazvanou *Průmyslová revoluce: vývoj pojmu a koncepce*.

V následující části bakalářské práce, ve které jsem se zaměřila přímo na Jubilejní kolonii, jsem vycházela především ze dvou kolektivních děl, která byla jedním z mých primárních informačních zdrojů. Jde o odbornou monografii, jež byla publikována v roce 2015 zásluhou ostravského historika, zabývajícího se zejména dějinami a každodenností dělnictva a hornictva, docenta Martina Jemelky. Tato monografie s názvem *Ostravské dělnické kolonie III: závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků* je třetí částí rozsáhlého cyklu, jenž se věnuje ostravským dělnickým koloniím a byl zaštitěn a uspořádán právě Martinem Jemelkou. Součástí této rozsáhlé publikace je rovněž kapitola historika a archiváře Radomíra Sedi nazvaná *Hrabůvka. Jubilejní kolonie Vítkovických železáren*, ve které je možné se dozvědět například přesný průběh výstavby jednotlivých domů v Jubilejní kolonii v rámci pěti stavebních etap v letech 1921-1950, můžeme zde také získat informace o obyvatelích kolonie především z řad zaměstnanců Vítkovických železáren a o stavbách občanské vybavenosti pro potřeby nájemníků.² Druhou neméně významnou publikací je kolektivní monografie z pera tří ostravských historiků, Petra

2 SEĎA, Radomír: *Hrabůvka. Jubilejní kolonie Vítkovických železáren*. In: JEMELKA, Martin (ed.): *Ostravské dělnické kolonie III: závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků*. Ostrava 2015, s. 90-94.

Přendíka, Martina Strakoše a již zmiňovaného Radomíra Sedi, *Jubilejní kolonie: 90 let dělnické kolonie v Ostravě-Hrabůvce*. Jak název napovídá, kniha byla vydána v roce 2018, tedy v rámci oslav 90 let od „vzniku“ Jubilejní kolonie v roce 1928. Slovo vznik zpochybňuji záměrně, neboť stavba této zaměstnanecké úřednické kolonie byla započata již v roce 1921 a o 7 let později v ní stálo již 41 zkolaudovaných a obydlených domů, jejichž počet byl ještě v průběhu roku 1928 rozšířen o dalších 9 na rovných 50 budov, jež byly Vítkovickým železárnám k dispozici pro ubytování svých spolehlivých zaměstnanců.³ Rok 1928 je však pro Jubilejní kolonii a její obyvatele klíčový z jiného důvodu. Právě v tomto roce totiž původně bezejmenná kolonie získala svůj název, jenž se užívá dodnes, na počest stoletého výročí od založení Vítkovických železáren, přesněji řečeno prvního jejího provozu, takzvané Rudolfovy huti, olomouckým arcibiskupem Rudolfem z rodu Habsburků, bratrem císaře Františka I.⁴ V této monografii o Jubilejní kolonii se na 215 stranách lze dočíst o vztahu Vítkovických železáren k nepřilíš rozsáhlé zemědělské obci v bezprostředním sousedství průmyslových Vítkovic, Hrabůvce, o stavebním vývoji Ostravy-Hrabůvky v Jubilejní kolonii a jejím blízkém okolí zejména v 1. polovině 20. století, kdy byly původcem stavební činnosti v této oblasti Vítkovické železářny, nebo v neposlední řadě také o společenském životě a každodennosti jejich obyvatel. Dalším informačně cenným zdrojem byla rozsáhlá nepublikovaná studie inženýra Antonína Obůrky, jenž se, ačkoliv není historik, stal autorem jediných ucelených dějin městské části Ostrava-Hrabůvka. Ve své práci s názvem *Hrabůvka I. Dějiny* se zabývá historií od první písemné zmínky o obci na konci 14. století až do současnosti.

Pro správné pochopení problematiky je podle mého názoru rovněž důležitá literatura týkající se obecně dělnických (případně pro rozšíření informací také hornických) kolonií, nejen těch ostravských. Zde bych jmenovala mimo jiné nepřilíš rozsáhlou monografii výše uvedeného odborníka Martina Jemelky *Z havířských kolonií aneb Jak se žilo havířským rodinám*, v níž se autor věnuje každodennosti života v havířských koloniích, článek Reginy Kuchtové *Dělnické kolonie v Ostravě* nebo studii Aleše Vyskočila *Dělnické kolonie – sídelní fenomén industrializace (na příkladu Blanenska)*. Dále je nutné jmenovat *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2010. Industriální dědictví a bydlení v průmyslových aglomeracích*, jenž uspořádala editorka Alena Borovcová. V tomto sborníku se nachází bezpočet studií na téma dělnické a hornické kolonie a většina z nich byla přednesena na tematicky shodně zaměřené konferenci Národního památkového ústavu v Ostravě v roce 2010.

³ SEĎA, *Hrabůvka*, s. 73 a 77.

⁴ MYŠKA, Milan: *Založení a počátky Vítkovických železáren 1828-1880*. Ostrava 1960, s 34-36.

Za zásadní z hlediska poslední části této bakalářské práce, ve které dochází ke komparaci jednotlivých dělnických a úřednických kolonií podniku Vítkovické železárny, bych označila studii jednoho z předních ostravských historiků Karla Jiříka, jenž se mimo jiné editorsky zasloužil o vydání *Dějiny Ostravy* (z nichž jsem rovněž čerpala informace k tématu), s názvem *Hutní úřednické a dělnické kolonie a kasárny v Ostravě*, v níž se postupně jednotlivě zabývá všemi koloniemi Vítkovických železáren z let 1878-1956.⁵ Některými z těchto kolonií se také ve svých bakalářských a diplomových pracích zabývali vysokoškolští studenti a dovolila jsem si tedy čerpat i z těchto zdrojů. Jedná se například o bakalářskou práci Antonína Sturze *Minulost a současnost Anglické úřednické kolonie a Štítové kolonie Vítkovických železáren ve Vítkovicích* nebo o diplomovou práci Martina Malinka *Stavební, populační a společenský vývoj dělnických kolonií Vítkovických železáren na příkladu kolonií Westend, Hulváky a mistrovské kolonii v Erbenově ulici*, jež se později obě staly součástí výše představené publikace *Ostravské dělnické kolonie III: závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků*.

Vzhledem k tomu, že se tato bakalářská práce týká historie relativně nedávné, existuje z hlediska pramenné základny velké množství nejrůznějších pramenů, jež bylo možno využít, což považuji za obrovskou výhodu. Důležitým pramenem mohou být i samotné dosud stojící stavby, neboť žádný z těchto kolonijních domů nebyl nikdy asanován,⁶ ani nijak výrazněji upravován (z hlediska zásahu do exteriérů budov došlo pouze k opravě zničených omítek). 23 budov bylo dokonce v květnu roku 2002 prohlášeno národními kulturními památkami.⁷ Existuje značné množství obrazových materiálů i dobových dokumentů uložených v archivech, a to především v podnikovém Archivu Vítkovice, a. s. a rovněž v Archivu města Ostravy, avšak jak jsem již upozornila v úvodu, tyto archivní prameny byly již pro bádání nad výstavbou Jubilejní kolonie zcela vyčerpány, a proto jsem se rozhodla vycházet především z tištěných pramenů, tedy z dobových novin a časopisů, kterých také existuje celá řada. Zejména bych zde upozornila na periodika s celonárodnostním působením například na deník *Národní listy*, *Národní osvobození*, *Rudé právo*, *Československý denník* či *Večerní list*. Dále jsem pracovala s články publikovanými v periodicích regionálních jako *Moravský deník*, *Prager Presse* nebo také *Náš kraj*. V rámci denního tisku ryze ostravské provenience jde o týdeník *Jiskra* s podtitulem *list zaměstnanců Vítkovického horního a hutního těžířstva*, jenž byl však vydáván až od roku 1945, a tudíž nezachytil nejstarší fáze výstavby Jubilejní kolonie, nebo o další ostravské periodikum *Duch času*.

5 JIŘÍK, *Hutní úřednické*, s. 327 a 341.

6 SEĎA, *Hrabůvka*, s. 88

7 SZTURC, Antonín – LIPTÁK, Marian: *Hrabůvka*. In: LIPTÁK, Marian (ed.): *Městský obvod Ostrava Jih včera a dnes*. Ostrava 2017, s. 65.

Výše uvedené noviny a časopisy lze samozřejmě roztrždit nejen s ohledem na místo jejich vydávání a rozsah působení, ale také z hlediska myšlenkové či politické orientace a zaměření daného periodika, neboť každé z nich se vyjadřuje o různých událostech a tématech více, či méně subjektivně právě na základě své orientace. Články pak mohou otevřeně, nebo podprahově hájit zájmy a názory daného periodika, což je třeba mít na paměti. Většina denního tisku, jenž informoval o událostech spjatých s Jubilejní kolonií, byla levicově zaměřena, příkladem může být *Večerní list*, nesoucí podtitul *Ústřední orgán slovanských národních socialistů, Náš kraj* s podtitulem *Časopis čs. soc. dem. strany dělnické XIV. župy pro Ostravsko, Slezsko, Valašsko a Lašsko*, ostravský *Duch času*, jenž nesl podtitul *Orgán strany sociálně-demokratické*, či pražské deníky *Tribuna* a *Prager Presse*, které byly rovněž umírněně levicově orientovány. Z pravicově zaměřeného tisku je zde možné jmenovat *Československý denník* s podtitulem *Ústřední orgán Československé strany živnostensko-středostavovské* či *Národní listy*.

Články a periodika, které jsem při přípravě této bakalářské práce využila, jsem nevolila náhodně, ale jednalo se o systematickou selekci. K jejich vyhledání jsem využila portál Národní knihovny České republiky s názvem Digitální knihovna Kramerius, která v současné době nabízí studentům téměř neomezený přístup k velice rozsáhlému množství literatury i periodik. V rámci této databáze jsem vyhledala několik hesel, a to Hrabůvka, Jubilejní kolonie a Vítkovické železárny ve všech pádových tvarech. Kategorii vyhledávání Rok vydání jsem omezila na léta 1921 až 1950 a Typ dokumentu na Noviny a časopisy. Následně jsem postupně procházela všechna vygenerovaná periodika a vybírala jsem odpovídající a hodící se články, se kterými jsem později pracovala.

3. Velká Británie – kolébka průmyslové revoluce a dělnictva

3.1 Průmyslová revoluce

Pod termínem průmyslová revoluce rozumíme relativně dlouhodobý proces, který znamenal postupný přesun od manufakturní ruční výroby k mechanizované výrobě tovární s využitím moderních strojů a technologií.⁸ Zároveň rovněž dochází ke skutečnosti, že se ekonomika, jež byla dosud založena převážně na zemědělství, začíná orientovat na průmysl a průmyslovou výrobu a nastává tedy industrializace.⁹ Z hlediska změny ekonomického systému lze průmyslovou revoluci charakterizovat také jako mezník mezi feudalismem a kapitalismem.¹⁰

Kolébkou průmyslové revoluce se stala Velká Británie, v níž tento proces proběhl přibližně mezi léty 1750 až 1850. Následně se pak průmyslová revoluce nevyhnula ani ostatním státům kontinentální Evropy a světa. Její počátek i rychlost průběhu byl však v jednotlivých zemích rozdílný a specifický, neboť velmi záleželo na podmínkách přírodních, ekonomických a dalších a také na státním zřízení dané země.¹¹ Právě Velká Británie byla jednou z nejvyspělejších zemí tehdejší Evropy a setkala se u ní celá řada pozitivních a výhodných podmínek jako například ostrovní poloha, koloniální državy, zdroje a naleziště nerostných surovin a podnikatelé držící nemalý kapitál, jenž zamýšleli investovat do poměrně rychle se rozvíjejícího průmyslu.¹²

Průmyslová revoluce s sebou samozřejmě přinesla celou řadu bezprostředních důsledků jako například nutnost rozvoje infrastruktury v rámci jednotlivých států, tedy rozvoj železnice, silnic, ale i vnitrozemské lodní dopravy pro přepravu osob i komodit. Dalším důležitým pokrokem, jenž jsem zde již výše zmiňovala, byla mechanizace výroby, která zvýšila množství vyrobeného zboží a celkově významně urychlila výrobu, také zjednodušila práci dělníkům a rovněž zlepšila produktivitu práce, avšak měla také své negativní dopady, neboť způsobila rostoucí nezaměstnanost. Nebylo již potřeba tolik kvalifikovaných dělníků, neboť je v některých činnostech mohly bez problémů nahradit stroje.¹³

Nejdůležitějším důsledkem, kvůli němuž jsem se rozhodla v této práci alespoň stručně shrnout význam průmyslové revoluce, je vznik a velice rychlá početní exploze zcela nové

8 SIRŮČEK, Pavel a kol.: *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie. (Vývoj – současnost – výhledy)*. Slaný 2007, s. 26.

9 TEICH, Mikuláš: *Průmyslová revoluce a společnost v Evropě v 19. století*. In: MYŠKA, Milan (ed.): *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity*. Ostrava, č. 10, 2003, s. 29.

10 PURŠ, Jaroslav: *Průmyslová revoluce: vývoj pojmu a koncepce*. Praha 1973, s. 499.

11 TEICH, *Průmyslová revoluce*, s. 30-31.

12 PURŠ, *Průmyslová revoluce*, s. 493-494.

13 WASSON, Ellis Archer: *Dějiny moderní Británie od roku 1714 po dnešek*. Praha 2010, s. 115-125.

společenské vrstvy, či třídy, a sice dělnictva (respektive takzvaného továrního dělnictva, tedy dělnictva zaměstnaného v provozech, továrnách a podnicích). Šlo především o původně venkovské obyvatelstvo, které se nechávalo najímat na sezónní práci v zemědělství, nebo pracovalo v manufakturách. Vidina nového zaměstnání ve městě v oblasti průmyslu a zlepšení nevalných životních podmínek je však přivedla k migraci z venkova do měst za pravidelnou lépe finančně ohodnocenou prací a bydlením.¹⁴

3.2 Industrializace a urbanizace

Milan Myška ve své studii upozorňuje na existenci 2 koncepcí urbanizace, které je možno rozlišovat, a to na koncepci statisticko-demografickou a socio-kulturní. Zatímco statisticko-demografická koncepce zahrnuje pod termín urbanizace především vzrůstající počet měst a rozšiřování jejich velikosti a počtu obyvatel, socio-kulturní koncepce se zabývá životním stylem obyvatel měst a distribucí tohoto městského životního stylu do přiléhajících venkovských oblastí.¹⁵ Pokud tedy obě tyto koncepce propojíme, můžeme urbanizaci charakterizovat jako vzrůst počtu a velikosti měst (co do rozlohy i počtu obyvatel) a zároveň prohlubování a šíření městského životního stylu.

Jak zde již dříve bylo řečeno, průmyslová revoluce s sebou přinesla značné zprůmyslnění neboli industrializaci. Průmysl se začal koncentrovat především do městských oblastí, do kterých se za pracovními příležitostmi vydalo obrovské množství osob, což znamená, že spolu proces industrializace a urbanizace velice úzce souvisí.

Tato migrace do měst byla skutečně obrovská, o čemž svědčí mimo jiné fakt, že se počet obyvatel většiny velkých průmyslových britských měst v letech 1801 až 1841 více než zdvojnásobil. Enid Gauldie uvádí, že například z milionového Londýna roku 1801 se stal v roce 1841 Londýn dvoumilionový, počet obyvatel Liverpoolu na severozápadě Anglie se zvýšil v tomto období o neuvěřitelných 200 tisíc (z 82 na 286 tisíc) a stejně tak se početně rozrostlo i skotské Glasgow (ze 77 na 275 tisíc obyvatel), „pouhých“ 100 tisíc obyvatel pak přibylo v Leeds na severu Anglie (z 53 na 152 tisíc).¹⁶ Z tohoto výčtu, v němž by bylo možné ještě pokračovat, je patrné, že

14 CLERMONT, Ryan E.: *Standards of Living in Britain During the Industrial Revolution (1770-1820)*. Western Undergraduate Economics Review, r. 1, 2002, s. 1-9.

15 MYŠKA, Milan: *K typologii měst za průmyslové revoluce*. In: JUROK, Jiří (ed.): *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Sborník příspěvků z mezinárodního odborného symposia uspořádaného ve dnech 5.-6. října 2001 v Příboře. Ostrava 2002, s. 183-193.

16 GAULDIE, Enid Elizabeth: *Cruel Habitations: A History of Working-Class Housing 1780-1918*. Londýn 1974, s. 82.

tyto nově příchozí pracovníky, z nichž se rekrutovali především dělníci, bylo nutné někde ubytovat. Neboť dosavadní ubytovací kapacity nemohly v žádném případě nadále dostačovat, bylo třeba začít nastálou situaci řešit výstavbou nových domů a bytů v rámci města i jeho bezprostředního okolí.

3.3 Možnosti dělnického bydlení

Bytová otázka byla ve Velké Británii více či méně úspěšně řešena různými způsoby po celé 19. století, neboť bylo třeba se vypořádat s negativními průvodními jevy urbanizace jako například přelidněností, jež se bez výjimky týkala všech velkých britských průmyslových měst, špatnými hygienickými podmínkami a snadnějším šířením infekčních chorob (například tyfus či cholera) či vznikem ghett obývaných nejchudšími vrstvami obyvatelstva, mezi které mnohdy patřilo i dělnictvo.¹⁷

Existovaly totiž značné rozdíly mezi ubytovacími možnostmi a životním standardem kvalifikovaných a nekvalifikovaných dělníků. Zatímco schopný a zkušený odborník neměl většinou žádný problém s nalezením odpovídajícího ubytování, neboť byl pro své zaměstnavatele důležitý a nepostradatelný, dělníci nekvalifikovaní, jichž byla většina, byli naopak velice snadno nahraditelní. Proto se kvalifikovaní dělníci svým postavením, platem i bydlením blížili spíše k takzvané nižší střední třídě a dělníci řadoví bez určité odborné způsobilosti se nacházeli v nezáviděníhodné ekonomické situaci blízké spíše chudině, neboť měli nepravidelné nízké mzdy, nejisté zaměstnání a tomu odpovídala i špatná kvalita ubytování.¹⁸

V počátečních fázích průmyslové revoluce bylo nejvíce dělníků situováno přímo v centru města, neboť pro ně bylo nejvýhodnější bydlet co nejbližší svému zaměstnání, nejlépe v docházkové vzdálenosti od něj. Postupem času a rozvojem vnitřní infrastruktury ve městě a zavedením pravidelných autobusových či vlakových linek začalo být však pro dělníky atraktivnější bydlení v předměstských či okrajových částech města, neboť zde byly výrazně levnější nájmy než v centru, což přineslo řadě z nich vyšší životní standard, protože si za stejnou částku mohli dovolit ubytování o něco větší a lepší.¹⁹ Výstavba bytů a domů v okrajových a předměstských částech měst měla vyřešit problém přelidnění centra města, což se částečně úspěšně povedlo a centrum bylo přebudováno na nejreprezentativnější sektor města, avšak jeho součástí zůstaly slumy, které vznikly

17 BUTT, John: *Working-Class Housing in Glasgow, 1851-1914*. In: CHAPMAN, Stanley David (ed.): *The History of Working-Class Housing: a Symposium*. Newton Abbot 1971, s. 57-58.

18 GAULDIE, *Cruel Habitations*, s. 40, 90, 107.

19 WOHL, Anthony S.: *The Housing of the Working Classes in London, 1815-1914*. In: CHAPMAN, Stanley David (ed.): *The History of Working-Class Housing: a Symposium*. Newton Abbot 1971, s. 16-29.

z původního dělnického ubytování. Nová bytová kapacita v centru byla totiž získávána poměrně snadným a levným způsobem, jenž nevyžadoval výstavbu nových domů. Došlo k přerozdělení již stojících domů na několik samostatných bytů pro jednotlivé rodiny.²⁰ Protože si však mnoho rodin nemohlo finančně dovolit pronájem celého bytu, sdílelo jej s další rodinou, nebo hned několika rodinami, což vedlo k obrovskému přelidnění daných oblastí, špatným hygienickým podmínkám a dalším negativním jevům.²¹ Tato ghetta se stala útočištěm pro nejchudší vrstvu obyvatel, jež se z důvodu neustálého nedostatku finančních prostředků nemohla přestěhovat jinam, a kazily vzhled prosperujícího rezidenčního centra s obchody a luxusními podniky. Jediným funkčním řešením se zdála být asanace těchto slumů a přemístění jejich nájemníků do jiného prostředí.²²

3.4 Typy dělnického bydlení

Prvním a velice rozšířeným typem dělnického ubytování byly sklepní byty, jež byly určeny pro nejchudší z dělníků. Tyto byty byly skutečně situovány ve sklepních prostorech pod úrovní chodníku, což s sebou přinášelo řadu negativních důsledků, například neustálou přítomnost vlhkosti, nedostatečné osvětlení místnosti či absenci jakékoliv ventilace, takže se nejednalo o nejvhodnější a nejzdravější dělnické domovy. Tento způsob bydlení byl nejrozšířenější v Liverpoolu, ve kterém dokonce byly sklepy v nově budovaných domech přímo určeny k funkci obytné. Sklepní byty však rovněž vznikaly i sekundárně, tedy využíváním původně skladovacích prostor sklepů pro ubytování.²³

Pro méně majetné dělníky byly stavěny také ubytovny, jež byly poměrně levné a využívali je například sezónní pracovníci. Většinou šlo o místa pro přenocování dostupná po celé Velké Británii, ve kterých si mohli svobodní dělníci pronajmout postel ve sdíleném pokoji s mnoha dalšími muži. Existovaly samostatné ubytovny pro muže a pro ženy, avšak ubytoven pro ženy bylo výrazně méně. V ubytovnách nepřebývaly celé rodiny, ale pouze jednotlivci.²⁴

Speciálním typem bydlení, jenž má podle mého názoru mnohem blíže k dělnickým koloniím, či čtvrtím, bylo takzvané modelové bydlení, které mělo sloužit jako model, či vzor, pro další budované stavby. Tato modelová obydlí nabízela svým obyvatelům poměrně vysoký životní

20 GAULDIE, *Cruel Habitations*, s. 82.

21 TREBLE, J. H.: *Liverpool Working-Class Housing, 1801-1851*. In: CHAPMAN, Stanley David (ed.): *The History of Working-Class Housing: a Symposium*. Newton Abbot 1971, s. 169.

22 GAULDIE, *Cruel Habitations*, s. 213.

23 TREBLE, *Liverpool*, s. 168, 179.

24 BUTT, *Working-Class*, s. 64-68.

standard v poměru k placenému nájmu, takže se svým provozovatelům příliš finančně nevyplatila. Poskytovala čisté zařízené bydlení s pravidelnými dodávkami pitné vody, napojením na městskou kanalizaci, dostatečně velkými prostory a podobně, přesto však o toto pohodlné ubytování dělníci se svými rodinami nejevili příliš velký zájem, neboť zde bylo vyžadováno dodržování striktních pravidel, například zákaz hluku či alkoholu a zachovávání pořádku a čistoty ve své bytové jednotce i v okolí, na což především dělníci přistěhovaní ze slumů nebyli zvyklí.²⁵ Jak jsem již zmiňovala, tento způsob bydlení se v určitých ohledech podobá ubytování v dělnických koloniích. Modelová obydlí na vymezeném prostoru sdružují obyvatele stejného společenského postavení a pracovní pozice, v tomto případě špatně finančně ohodnocené dělníky; v případě dělnických kolonií se jedná o zaměstnance jednoho konkrétního podniku. Budovy modelového bydlení jsou typizovány, což jednoduše řečeno znamená, že vypadají v rámci jedné oblasti všechny identicky, a stejně tak je tomu i u dělnických kolonií, které se mohou vzhledově lišit navzájem, ale konkrétní kolonie je většinou tvořena jednotně vyhlížejícími stavbami. Zde bych si na pomoc pro lepší vysvětlení vzala poprvé jako příklad dělnické kolonie Vítkovických železáren, které se liší, ač byly všechny vystavěny jedním podnikem. Nejpatrnějším rozdílem zřejmým na první pohled i laickým okem je samozřejmě typ fasády. Například Štítová kolonie lokalizovaná v centru Vítkovic má vnější zdi tvořeny takzvaným režným cihlovým zdívem,²⁶ zatímco fasády hrabůvské Jubilejní kolonie jsou čistě krémově bílé.

Jedním z nejcharakterističtějších typů britských dělnických domů vůbec byly takzvané "back-to-backs", tedy malé domy stojící zády k sobě, které byly specifické tím, že pokud byl dům situován uprostřed řady, sdílel se sousedními domy tři zdi (dvě boční a zadní), z čehož vyplývá, že tyto budovy disponovaly okny a dveřmi pouze v čelní stěně, jež mohla směřovat buď do ulice, nebo do dvora. Tento druh ubytování byl stavěn hojně, neboť přinášel stavitelům a majitelům velké příjmy. Na nevelké ploše se nacházelo několik desítek malých domů a tato vysoká hustota obydlí zvyšovala zisk z nájmu. "Back-to-backs" byly typické zejména pro oblast severní Anglie. Bylo možné je nalézt v Manchesteru, Liverpoolu, Birminghamu či především v Leeds, ale tato města začala postupně z důvodu špatných hygienických podmínek výstavbu těchto domů zakazovat a řada z nich byla i asanována.²⁷

Úplně nejbliže k dělnickým koloniím však mají různé typy podnikových bydlení, které

25 GAULDIE, *Cruel Habitations*, s. 221-235.

26 KANTOROVÁ, Karolína: *Vítkovické dělnické kolonie a jejich edukační potenciál*. Ostrava 2019 (nepublikovaná bakalářská práce), s. 44.

27 BERESFORD, Maurice Warwick: *The Back-to-back House in Leeds, 1787-1937*. In: CHAPMAN, Stanley David (ed.): *The History of Working-Class Housing: a Symposium*. Newton Abbot 1971, s. 97-119.

garantovaly pracovníkům dostupné kvalitní ubytování v blízkosti jejich zaměstnání. Získat a udržet si tyto domovy nemuselo být vždy snadné, protože zaměstnavatel si nájemníky z řad zaměstnanců pečlivě vybíral a bydlení zde bylo samozřejmě podmíněno prací v daném podniku.²⁸ Pokud tedy dělník z jakéhokoliv důvodu o práci přišel a byl nahrazen dělníkem jiným, byl zároveň nucen vystěhovat se z firemního bytu nebo domu a uvolnit jej pro další nájemníky. Ve Velké Británii se lze setkat nejen s uvedeným zaměstnaneckým bydlením, které tvořilo dělnické čtvrti, ale také s celými podnikovými městy, například velšské město Ebbw Vale specializované v 19. století na těžbu uhlí a hutnění železa, v němž se o výstavbu postaraly tamní hutní společnosti.²⁹

Poslední typ, jenž bych zde ráda zmínila, je dělnické bydlení v nájemních neboli činžovních domech, jemuž se však budu věnovat až později, neboť se jedná o jedno z nejpříznačnějších ubytování v průmyslových městech v českých zemích v průběhu 19. a 1. poloviny 20. století.

28 GAULDIE, *Cruel Habitations*, s. 190-191.

29 BALL, F. J.: *Housing in an Industrial Colony: Ebbw Vale, 1778-1914*. In: CHAPMAN, Stanley David (ed.): *The History of Working-Class Housing: a Symposium*. Newton Abbot 1971, s. 289.

4. Situace v českých zemích v 19. století

4.1 Průmyslová revoluce a její důsledky

Do českých zemí průmyslová revoluce dorazila s poměrně značným zpožděním v porovnání s Velkou Británií, což ale není nijak překvapivý fakt, nad kterým by bylo potřeba se pozastavovat. Průmyslová revoluce je u nás datována přibližně od revolučního roku 1848 do 70. let 19. století, její počátek se tedy oproti britské průmyslové revoluci zdržel téměř o 100 let, a její průběh je samozřejmě shodný s dříve charakterizovaným průběhem britským.³⁰ Způsobila vzrůst industrializace a urbanizace, neboť se dělnictvo převážně venkovské provenience stěhovalo do měst a soustřeďovalo se v průmyslových podnicích, jež se specializovaly zejména na těžký průmysl, který byl průmyslovou revolucí výrazně posílen.³¹ Zprvu se urbanizace v českých zemích týkala pouze velkých měst, Prahy a Brna, a oblastí spojených s tradičním lehkým textilním průmyslem. Za vrchol urbanizačního procesu lze podle Pavly Horské považovat v našem prostředí léta 1869 až 1930, neboť během těchto 61 let se počet obyvatel českých měst zdvojnásobil.³²

4.2 Průmyslová města a dělnické bydlení

4.2.1 Praha

V hlavním městě českých zemí v 1. polovině 19. století převažoval textilní průmysl, čemuž odpovídá skutečnost, že se průmysl a průmyslové podniky z počátku koncentrovaly v centru Prahy, avšak s příchodem průmyslové revoluce a transformací lehkého průmyslu na průmysl těžký ve 2. polovině 19. století v Praze převládlo strojírenství a průmyslové závody se postupně přemístily do periferních oblastí města a spolu se zaměstnavatelskými podniky se přirozeně do předměstských částí začali stěhovat i dělníci – zaměstnanci, pro něž bylo potřeba vystavět nové ubytovací kapacity. Tato výstavba byla pražskými podniky zahájena na konci 60. let 19. století, ale rozsáhlejšího účelového budování se dělnické bydlení dočkalo až od 90. let 19. století.³³

Nejtypičtějším druhem dělnického ubytování v Praze se staly takzvané domy hromadného

30 ŠTASTNÁ, Jarmila – ROBEK, Antonín – MORAVCOVÁ, Mirjam: *Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848-1939*. Praha 1981, s. 10.

31 MRÁZEK, Otakar: *Vývoj průmyslu v českých zemích a na Slovensku od manufaktury do roku 1918*. Praha 1964, s. 268 a 448.

32 HORSKÁ, Pavla: *Klasická industriální urbanizace v českých zemích (1830-1930)*. In: JUROK, Jiří (ed.): *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Sborník příspěvků z mezinárodního odborného sympozia uspořádaného ve dnech 5.-6. října 2001 v Příboře. Ostrava 2002, s. 196-197.

33 ŠTASTNÁ, ROBEK, MORAVCOVÁ, *Stará dělnická Praha*, s. 6-8 a 153.

bydlení, tedy činžovní domy buď pavlačového, nebo schodišťového typu, které si byly navzájem velmi blízké.³⁴ Pavlačový dům se od schodišťového lišil pouze přítomností otevřené pavlače, jež sloužila jako přístup k jednotlivým bytům na patře. Schodišťový dům obsahoval chodbu, která byla v podstatě obezděnou pavlačí.³⁵ Tento způsob bydlení představoval velmi úzké sepětí mezi jednotlivými obyvateli, neboť dělníci a jejich rodiny zde žijící sdíleli s ostatními rodinami, či jednotlivci společné prostory pavlače, vnitřního dvora s pumpou (později vodovodem) a rovněž toaletu, která se nacházela na konci pavlače, nebo chodby. Obyvatelé nájemného domu tedy tvořili komunitu, jež se podobala společenství a vztahům v dělnických koloniích, které v hlavním městě nebyly časté.³⁶

Dělnické kolonie byly totiž v Praze vybudovány překvapivě pouze 2, a to dělnická kolonie Mrázovka, stavěna na Smíchově Ringhofferovou továrnou zaměřenou na strojírenskou výrobu od roku 1869, a dělnická kolonie v Dělnické ulici v Holešovicích, jež ubytovala od svého vzniku v 70. letech 19. století zaměstnance Dormitzerovy kartounky. Toto bydlení představovalo vyšší životní standard než bydlení v činžovních domech s malými na sebe natěsnanými byty, ale dohromady poskytovalo domov pouze zhruba 2 tisícům obyvatel.³⁷

4.2.2 Brno

Největší moravské město vykazuje z hlediska bydlení dělnického obyvatelstva jisté specifické znaky. Přestože stejně jako v Praze i v Brně žilo nejvíce dělníků v pavlačových nájemných domech, druhé zmiňované město však nabízelo mimo jiné jako možnost ubytování také větší množství dělnických kolonií, z nichž většina nebyla koloniemi zaměstnaneckými, vystavěnými konkrétním průmyslovým podnikem pro své zaměstnance, ale takzvanými koloniemi nouzovými, které zajišťovaly bydlení chudým, nebo nezaměstnaným dělníkům a podobaly se spíše ghettům a slumům se špatnými hygienickými podmínkami a přelidněním.³⁸

Vůbec nejlevnější nájmy nabízely v tehdejšímu centru Brna hojně rozšířené sklepní byty,³⁹ které měly dlouhou tradici v zahraničí a od přelomu 18. a 19. století se nacházely téměř ve všech

34 ŠŤASTNÁ, ROBEK, MORAVCOVÁ, *Stará dělnická Praha*, s. 156.

35 RYKL, Michael: *VI. Bydlení v nájemném domě 19. století. Co o něm prozrazují stavební plány*. In: DULLA, Matúš (ed.): *Kapitoly z historie bydlení*. Praha 2014, s. 120.

36 ŠŤASTNÁ, ROBEK, MORAVCOVÁ, *Stará dělnická Praha*, s. 161-164.

37 ŠŤASTNÁ, ROBEK, MORAVCOVÁ, *Stará dělnická Praha*, s. 164-167.

38 FASORA, Lukáš: *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Brno 2010, s. 78-79.

39 FASORA, *Dělník a měšťan*, s. 80.

britských městech, především v Liverpoolu. Přítomny byly i v Praze, největší počet sklepních bytů poskytovala čtvrť Žižkov.⁴⁰ Dále bylo možné se v Brně, stejně jako v Praze, setkat s dělnickými ubytovny a s tradičními činžovními domy kasárenského vzhledu, které nabízely relativně laciné ubytování, avšak ceně odpovídala nepříliš vysoká kvalita malých a nedostatečně vybavených bytových jednotek, jež měly rovněž sklony k přelidnění a nedodržování hygienických zásad.⁴¹

4.2.3 Zlín

Zatímco typy dělnického bydlení v Praze a Brně se od sebe příliš nelišily a v těchto metropolích byly dělníkům k dispozici podobné druhy ubytování, se zcela specifickým případem se setkáváme, pokud se přesuneme o asi 90 kilometrů na východ od Brna do dalšího moravského města Zlína.

Na konci 19. století byla ve Zlíně založena sourozenci Baťovými obuvnická firma, jež byla velmi úspěšná a začala velice rychle prosperovat, v 1. polovině 20. století se stala největším podnikem i zaměstnavatelem ve Zlíně i okolí. Spolu s Vítkovickými železárnami a dalšími dvěma podniky se stala Baťova továrna jedním ze 4 nejvýznamnějších a největších závodů v období první republiky.⁴² O míře úspěšnosti Tomáše Bati a jeho podniku svědčí i fakt, že pobočky firmy byly zakládány i v zahraničí. Nejdůležitější taková pobočka s továrnou na výrobu obuvi se nacházela ve Velké Británii ve vesnici East Tilbury asi 45 kilometrů východně od Londýna, která zahájila provoz v roce 1933 a v bezprostředním okolí továrny byla vybudována dělnická kolonie pro zaměstnance čítající asi 300 dělnických domků.⁴³ Jedná se tedy o jedinečný příklad české dělnické kolonie vybudované v zahraničí.

Ve Zlíně začal Tomáš Baťa pro zaměstnance svého podniku budovat v českém prostředí zcela nový typ dělnického ubytování. Jeho ambicí bylo přebudovat Zlín na takzvané zahradní město, což se mu skutečně během 1. poloviny 20. století povedlo. S termínem zahradní město a jeho charakteristikou přišel na přelomu 19. a 20. století Angličan Ebenezer Howard.⁴⁴ Význam této urbanistické koncepce spočívá ve snaze o opětovné přiblížení městského a venkovského bydlení,

40 ŠTASTNÁ, ROBEK, MORAVCOVÁ, *Stará dělnická Praha*, s. 153.

41 FASORA, *Dělník a měšťan*, s. 81, 88.

42 POKLUDA, Zdeněk: *Proměna Zlína: Baťovo průmyslové a zahradní město: ke 120. výročí vzniku firmy Baťa*. Vlastivědný věstník moravský Brno, r. 66, č. 1, 2014, s. 5-15.

43 NAVRÁTIL, Oldřich – ZELÍK, Radovan: *Zahraniční příklady dělnických kolonií*. In: BOROVCOVÁ, Alena (ed.): *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě*. Ostrava 2010, s. 41.

44 BOLLEREY, Franziska: *"Osvícené" bydlení v Nizozemí: "zahradní města (tuindorpen) a kolonie" v mezinárodním kontextu*. In: BOROVCOVÁ, Alena (ed.): *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě*. Ostrava 2010, s. 14.

vyčerpání veškerých výhod a odstranění všech nevýhod jednotlivých způsobů bydlení.⁴⁵ Jde tedy o projev desurbanizačních tendencí, které tkvěly v úsilí o stavbu rodinných domů ve městě v blízkosti přírody s důrazem na zdravou a vzhlednou okolní krajinu.⁴⁶

V průběhu let 1912 až 1941 nechal Baťa ve Zlíně vystavět 7 zahradních kolonií, jež dohromady čítaly zhruba 2200 dělnických domků pro více než 4000 rodin.⁴⁷ Vůbec nejstarší kolonie byla vybudována již v roce 1912 v bezprostřední blízkosti Baťovy továrny, avšak později došlo z důvodu rozšiřování závodu k jejímu stržení.⁴⁸ Nejznámější je dodnes stojící dělnická čtvrť Letná, jejíž stavba započala o 6 let později, tedy roku 1918, a byla v několika etapách ve 20. letech 20. století neustále rozšiřována o nové ubytovací kapacity. Baťa totiž pro své zaměstnance nestavěl pouze dělnické kolonie, ale celé rozsáhlé dělnické čtvrti.⁴⁹ Takzvané Baťovy domky, jež se dodnes ve Zlíně nacházejí, disponovaly velmi charakteristickým vzhledem. Šlo o dvoupatrové domky čtvercového půdorysu s cihlovými stěnami a vlastními neoplocenými zahradami, což odpovídalo pojetí zahradního města, v němž se příroda měla nenásilně propojovat s budovami a k nim přiléhajícími pozemky.⁵⁰

4.2.4 Vítkovice

Mezi oblasti s nejčastějším výskytem dělnických kolonií v českých zemích patřilo bezpochyby průmyslové Ostravsko. Přimo v Ostravě se v průběhu 2. poloviny 19. a 1. poloviny 20. století nacházelo celkem asi 85 dělnických kolonií.⁵¹ První dělnická kolonie byla v Moravské Ostravě vybudována již před rokem 1860 a jednalo se o takzvanou Jiřskou (či Jirskou) hornickou kolonii.⁵² První hutnická dělnická kolonie vznikla přibližně až o 20 let později a jednalo se o dělnickou kolonii Westend vystavěnou Vítkovickými železárnami v centru Vítkovic mezi léty 1878 a 1879.⁵³

45 NÁHLÍKOVÁ, Barbora: *Sociální výstavba – kolonie a soubory nájemných domů 20. a 30. let 20. století*. Brno 2015 (nepublikovaná bakalářská práce), s. 9.

46 BERAN, Lukáš: *VII. Dělnické domky jako téma architektury 19. století*. In: DULLA, Matúš (ed.): *Kapitoly z historie bydlení*. Praha 2014, s. 143.

47 POKLUDA, Zdeněk: *Baťův Zlín: od dělnických kolonií k zahradním čtvrtím*. In: BOROVCOVÁ, Alena (ed.): *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě*. Ostrava 2010, s. 116, 121.

48 POKLUDA, *Proměna Zlína*, s. 7.

49 POKLUDA, *Baťův Zlín*, s. 117-119.

50 NÁHLÍKOVÁ, *Sociální výstavba*, s. 19.

51 JEMELKA, Martin: *Závodní kolonie jámy Jindřich v Moravské Ostravě*. *Historica*, r. 2, č. 1, 2011, s. 42.

52 JEMELKA, Martin: *Rodina a domácnost v dělnické kolonii na Ostravsku (1890-1930)*. In: MAUR, Eduard – VELKOVÁ, Alice (eds.): *Rodina a domácnost v 16.-20. století*. Praha 2010, s. 112.

53 JIŘÍK, *Hutní úřednické*, s. 327.

Právě Vítkovice patří k městským částem současné Ostravy, jichž se industrializace v rámci průmyslové revoluce dotkla nejvíce. Rudolfova huť, tedy první provoz Vítkovických železáren, byla založena olomouckým arcibiskupem Rudolfem již roku 1828.⁵⁴ Masovějších rozměrů pak industrializace dosáhla ve 30. a 40. letech 19. století.⁵⁵ Nárůst průmyslu s sebou pochopitelně přinášel již několikrát zmiňovanou hromadnou imigraci, díky níž se začal počet obyvatelstva nejen Vítkovic, ale i ostatních částí Ostravy mnohonásobně zvyšovat a vyžadovat nové ubytovací kapacity v blízkosti zaměstnání. Z hlediska imigrace Vítkovice nebyly výjimkou a stejně jako v případě Velké Británie i zde většina osob přicházejících za prací pocházela z venkova a původně byla zaměstnána v zemědělství, případně v mnohem menší míře pracovala jako řemeslníci.⁵⁶

Nejrozsáhlejší výstavba dělnických kolonií ve Vítkovicích spadá do poslední čtvrtiny 19. století. V této době totiž Vítkovické železářny realizovaly zcela novou urbanistickou koncepci takzvaných Nových Vítkovic, která znamenala rozsáhlou výstavbu především dělnických kolonií, ale i ubytoven jako nových bytových jednotek v centrální části Vítkovic.⁵⁷ V letech 1879 až 1893 bylo ve 3 etapách vybudováno 7 dělnických kolonií, například výše uvedená nejstarší ostravská hutní kolonie Westend v 1. etapě nebo již zmiňovaná dělnická kolonie Štítová ve 2. etapě. Vítkovické budovy na hlavním náměstí a v jeho blízkém okolí nabyly jednotného dodnes patrného charakteristického vzhledu, a to díky využívání režného cihlového zdiva na vnější fasády.⁵⁸ V rámci projektu Nových Vítkovic došlo rovněž k modernizaci infrastruktury a zavádění vodovodu do většiny budovaných objektů a jejich napojení na kanalizaci.⁵⁹ To svědčí o velké modernosti a vysokém standardu bydlení v těchto dělnických koloniích Vítkovických železáren, neboť například v Praze byl vodovod do domů zaváděn obvykle až v období první republiky.⁶⁰

Od počátku 20. století se postupně výstavba dělnických kolonií pro zaměstnance podniku Vítkovické železářny začala koncentrovat v periferních oblastech města. Důvodů bylo hned několik. Především již byla zastavěna většina volných ploch v centru Vítkovic a zároveň také začal být kladen důraz na lepší okolní prostředí, například čistší vzduch, více zeleně či méně hluku

54 MYŠKA, *Založení a počátky*, s. 35.

55 MYŠKA, Milan – ZÁŘICKÝ, Aleš (eds.): *Člověk v Ostravě v 19. století*. Ostrava 2007, s. 8.

56 SZTURCOVÁ, Adéla: *Sociální politika Vítkovických železáren do roku 1945*. Ostrava 2013 (nepublikovaná diplomová práce), s. 52-53.

57 STRAKOŠ, Martin: *Od kolonií k sídlištím: obytné celky Ostravy 20. až 40. let 20. století*. In: BOROVCOVÁ, Alena (ed.): *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě*. Ostrava 2010, s. 129.

58 DVORÁK, Jakub: *Vítkovice v éře budování státu. Příspěvek k sociálním dějinám*. Praha 2015 (nepublikovaná diplomová práce), s. 72.

59 MATĚJ, Miloš – KORBELÁŘOVÁ, Irena – TEJZR, Ludvík: *Kulturní dědictví Vítkovických železáren*. Ostrava 2014, s. 55-72.

60 ŠŤASTNÁ, ROBEK, MORAVCOVÁ, *Stará dělnická Praha*, s. 176-177.

v obytných oblastech.⁶¹ Proto například Josefská dělnická kolonie vznikala od roku 1907 na pomezí Vítkovic a sousedního Zábřehu a vedle ní byly později vybudovány ještě další 2 kolonie, Ocelářská a Sirotčí. Od 20. let 20. století se Vítkovické železářny věnovaly výstavbě zaměstnaneckých kolonií již zcela mimo katastrální území Vítkovic, hlavním příkladem je zde zejména stavba úřednické Jubilejní kolonie v Ostravě-Hrabůvce a dále lze jmenovat pozdější stavbu úřednicko-dělnické Šídlovecké kolonie v Ostravě-Hrabové.⁶² V tomto období Vítkovické železářny investovaly do výstavby civilních obytných staveb nejvíce v celé Moravské Ostravě.⁶³

61 PRZYBYLOVÁ, Blažena – BARCUC, Antonín: *Ostrava*. Praha 2013, s. 406.

62 JIŘÍK, *Hutní úřednické*, s. 331-335, 339-340.

63 PRZYBYLOVÁ, BARCUC, *Ostrava*, s. 406.

5. Jubilejní kolonie

5.1 Dělnická kolonie

Termínem dělnická kolonie je označováno bydlení pro zaměstnance určitého podniku či provozu, jež bylo s různou intenzitou budováno v poměrně rozsáhlém časovém rozpětí od počátku průmyslové revoluce do konce 2. světové války.⁶⁴ Jednalo se o skupinu činžovních domů, která byla na určitém vymezeném prostoru vystavěna buď průmyslovým podnikem, soukromým stavitelem, nebo přímo konkrétní obcí.⁶⁵ Dělnická kolonie bývala zpravidla stavěna na základě určitého pevně stanoveného stavebního plánu a získala svůj charakteristický vzhled, jímž se odlišovala od ostatních budov v oblasti. Obecně se dělnické kolonie staly jedním z hlavních symbolů urbanizace.⁶⁶

Kromě významu urbanistického a architektonického je nutné zdůraznit rovněž význam sociální či společenský, neboť obyvatelé dělnické kolonie tvořili poměrně pevně propojenou a uzavřenou komunitu.⁶⁷ To bylo dáno především skutečností, že všichni lidé žijící v závodní dělnické kolonii byli zaměstnání ve stejném podniku a právě zaměstnání bylo také podmínkou pro získání a udržení si nájemného bytu či domu v kolonii. Pokud byl dělník nucen práci z jakéhokoliv důvodu opustit, musel se zároveň i vystěhovat z bytu, který byl poskytnut jinému zaměstnanci.⁶⁸ Obyvatelé jedné kolonie se ve většině případů nacházeli na stejném stupni společenského žebříčku a zastávali podobně finančně ohodnocenou pracovní pozici, což je rovněž vzájemně sbližovalo, neboť řešili podobné problémy. Například Vítkovické železárny stavěly 3 hlavní typy kolonií, a to kolonie úřednické, mistrovské a dělnické, které se od sebe výrazně lišily velikostí bytů, cenou nájmu, standardem bydlení a samozřejmě společenským postavením svých obyvatel.⁶⁹ Domnívám se, že pevnější sepětí v rámci sousedských vztahů v dělnické kolonii mohlo vycházet také z venkovského původu většiny příchozích dělníků, protože, jak je všeobecně známo, vztahy mezi vesnickými obyvateli bývají obvykle mnohem těsnější než vztahy mezi lidmi ve městech a vesnické prostředí je komunitnější. Tuto mou myšlenku podporuje i názor Michaela Rykla, který hovoří o tom, že domy dělnických kolonií tvoří hraniční typ mezi domem venkovským a městským.⁷⁰

64 KUČTOVÁ, Regina: *Dělnické kolonie v Ostravě*. Urbanismus a územní rozvoj, r. 14, č. 6, 2011, s. 11.

65 JEMELKA, Martin: *Z havířských kolonií aneb jak se žilo havířským rodinám*. Ostrava 2008, s. 5.

66 VYSKOČIL, Aleš: *Dělnické kolonie – sídelní fenomén industrializace (na příkladu Blanenska)*. In: CHODĚJOVSKÁ, Eva – ŠIMŮNEK, Robert – ADAM, Dušan (eds.): *Krajina jako historické jeviště*. Praha 2012, s. 246.

67 JEMELKA, *Z havířských kolonií*, s. 5.

68 CLERMONT, *Standards of Living*, s. 7.

69 JIŘÍK, *Hutní úřednické*, s. 331-335, 324.

70 RYKL, *VI. Bydlení*, s. 119.

Hutní dělnické kolonie Vítkovických železáren byly proslulé svou architektonickou kvalitou, vhodným prostorovým rozvržením i vysokým životním standardem. Díky tomu se postavily do ostrého kontrastu k tehdejším hornickým koloniím, které byly odstrašujícím případem, neboť trpěly přelidněním a špatnou kvalitou bydlení a hygieny.⁷¹ Zároveň se Vítkovické železářny nezaměřovaly pouze na stavbu samotných domů v dělnických či úřednických koloniích, ale zasloužily se i o vznik staveb a služeb takzvané občanské vybavenosti uvnitř kolonie nebo v jejím okolí. Pohodlí obyvatel se zvyšovalo například výstavbou různých typů obchodů, hospody, mateřské či základní školy, zdravotního střediska a tak dále.⁷²

5.2 Umístění

Jubilejní kolonie byla první zaměstnaneckou kolonií Vítkovických železáren, která nebyla vybudována přímo na katastrálním území Vítkovic, ale byla situována do sousední Hrabůvky.⁷³ Hrabůvka se na počátku 20. století od Vítkovic výrazným způsobem odlišovala, a to především jazykově a národnostně⁷⁴ a také hospodářským zaměřením. Zatímco Vítkovice byly od počátku industrializace vůbec nejgermanizovanější obcí v celé západní části Rakouska-Uherska, přestože zde byla německá menšina⁷⁵, vedlejší Hrabůvka byla obcí tradičně českou.⁷⁶ Vítkovice se specializovaly na průmyslovou výrobu, ale Hrabůvka, bezprostředně přiléhající k Vítkovicím na jihu, byla typická svým spíše venkovským charakterem a zaměřením na zemědělství, což se změnilo až díky výstavbě Jubilejní kolonie, díky které Hrabůvku začalo obývat více zaměstnanců průmyslových závodů, již postupně převážili nad obyvateli pracujícími v zemědělství.⁷⁷ S tím úzce souvisí i původní zástavba Hrabůvky, kterou tvořily rodinné domy a statky starousedlíků.⁷⁸ V jejich

71 KUČTOVÁ, *Dělnické kolonie*, s. 13.

72 JEMELKA, Martin: *Ostravské hornické kolonie: představy a skutečnost (1850-1900)*. In: Kol. autorů: *Lidé a prostor v perspektivě: sborník u příležitosti mezinárodní konference pořádané ve dnech 14.-15. dubna 2010 katedrou architektury Fakulty stavební Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava*. Ostrava 2010, s. 36-38.

73 SEĎA, *Hrabůvka*, s. 69.

74 Při sčítání lidu v roce 1921 se ve Vítkovicích k československé národnosti přihlásilo 16726 osob (61,1 %) a k německé 6940 (25,4 %) z celkového počtu 27358 obyvatel. Hrabůvka čítala celkem 3005 obyvatel, z toho 2911 Čechoslováků (96,9 %) a pouze 25 Němců (0,8 %).; *Statistický lexikon obcí na Moravě a ve Slezsku: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dub. 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.: vydán min. vnitra a stát. úř. statist. na zákl. výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*. Praha 1924, s. 96-97.

75 JIŘÍK, Karel: *Boj o založení české školy pro 12 tisíc Čechů ve Vítkovicích*. In: MYŠKA, Milan (ed.): *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity*. Ostrava, č. 10, 2003, s. 157.

76 ŽÁRSKÝ, Bohuslav: *Město ve městě. Životní osudy Vojtěcha Martínka a historie obcí městského obvodu Ostrava-Jih*. Ostrava 2009, s. 35.

77 JIŘÍK, Karel – PITRONOVÁ, Blanka (eds.): *Dějiny Ostravy*. Ostrava 1967, s. 577.

78 BARTOŇ, Miloš: *Ostrava - Jižní město, největší nové sídliště v ČSSR*. In: JIŘÍK, Karel (ed.): *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 3*. Ostrava 1966, s. 200.

sousedství začaly Vítkovické železárny na počátku 20. let 20. století postupně budovat zaměstnaneckou kolonii pro své pracovníky, respektive pro úředníky podniku.⁷⁹ Bohuslav Žárský uvádí, že mezi lidmi se této úřednické kolonii běžně říkalo „Lizoň“, neboť v ní údajně měly být byty pronajímány pouze nejoddanějším úřednickým pracovníkům podniku, kteří byli hanlivě označováni jako patolízalové, a odtud je tedy odvozeno lidové dobové označení kolonie.⁸⁰

Protože se počet obyvatel Hrabůvky zejména díky výstavbě a zalidňování nových domů v Jubilejní kolonii neustále rozrůstal,⁸¹ rozhodly se Vítkovické železárny prodloužit již existující tramvajovou linku mezi Vítkovicemi a Zábřehem do Hrabůvky a Hrabové, aby se zaměstnanci mohli snadněji dostat z periferních obcí do závodu. Přestože například *Národní listy* se o záměru rozšířit elektrickou trať z Vítkovic do Hrabůvky zmiňují již v roce 1923⁸² a *Československý denník* informuje o tom, že v souvislosti se zlepšováním komunikací na Ostravsku má být elektrická dráha z Vítkovic do Hrabůvky prodloužena na jaře roku 1925,⁸³ ve skutečnosti se realizace tohoto záměru poněkud posunula. Tramvajová trať byla nakonec zprovozněna až o 5 let později v roce 1930 a elektrifikována byla v roce 1934.⁸⁴

5.3 Výstavba

Jubilejní kolonie v Ostravě-Hrabůvce byla kompletně vybudována v pěti stavebních etapách mezi léty 1921 až 1950. Celkem čítala tato zaměstnanecká kolonie k roku 1950 144 domů, které poskytovaly pracovníkům Vítkovických železáren bydlení o kapacitě 834 bytových jednotek.⁸⁵

5.3.1 První etapa

První stavební etapa byla zahájena v roce 1921, neboť po první světové válce všechna města nejen napříč Československou republikou, ale také napříč celou Evropou bojovala s bytovou krizí,

79 STRAKOŠ, Martin: *Průvodce architekturou Ostravy*. Ostrava 2009, s. 192.

80 ŽÁRSKÝ, Bohuslav: *Ostrava včerejší*. Ostrava 2015, s. 75.

81 Zatímco v prvním roce výstavby Jubilejní kolonie, tedy v roce 1921, obývalo Hrabůvku 3005 osob, v roce 1930 se jednalo již o osob 5155, což znamená, že za 9 let vzrostl počet obyvatel Hrabůvky o 2150.; JIŘÍK – PITRONOVÁ: *Dějiny Ostravy*, s. 705.

82 *Národní listy*, r. 63, č. 254, 16. 9. 1923, s. 4.

83 *Československý denník*, r. 7, č. 14, 17. 1. 1925, s. 3.

84 OBŮRKA, Antonín: *Hrabůvka I. Dějiny*. Ostrava 2009 (nepublikovaná studie), s. 106.

85 Nejvíce domů, konkrétně 67, obsahovalo 4 bytové jednotky (celkem 268 bytů). Druhý početně nejsilněji zastoupený typ byl dům o 6 bytových jednotkách, který se v kolonii vyskytoval 41krát (celkem 246 bytů). 13 domů nabízelo ubytování po 8 bytech (celkem 104 bytů). V 9 domech se nacházelo 9 bytových jednotek (celkem 81 bytů). 7 domů bylo 12 bytových (celkem 84 bytů). 3 domy nabízely ubytování pro 3 rodiny (celkem 9 bytů). 2 domy čítaly každý po 15 bytech (celkem 30 bytů). Pouze 1 dům byl vystavěn s 11 bytovými jednotkami (celkem 11 bytů). 1 dům čítal pouhou 1 bytovou jednotku, neboť se zároveň jednalo o budovu místních lázní (celkem 1 byt).; SEĎA, *Hrabůvka*, s. 90-94.

a proto bylo nutné zahájit výstavbu nových ubytovacích kapacit.⁸⁶ Výjimku samozřejmě nepředstavovaly ani Vítkovické železárny, jež si přizvaly na pomoc architekta Friedricha Kohera.⁸⁷ V této první fázi, jež probíhala roku 1921, bylo vystavěno jen 9 jednopatrových domů o 4 bytových jednotkách, tedy dohromady 36 bytů,⁸⁸ ale větší stavební rozmach na sebe nenechal dlouho čekat.

5.3.2 Druhá etapa

Druhá etapa výstavby je datována léty 1926 až 1932 a jedná se o vůbec nejintenzivnější období budování této kolonie. Svými návrhy zde přispěl architekt Ernst (či Arnošt) Korner.⁸⁹ V roce 1926 bylo vystavěno hned 18 domů a zároveň byla kolonie zvelebena, neboť okolo hlavní ulice byly vysázeny stromy. Následujícího roku 1927 došlo k rozšíření kolonie o dalších 14 domů.⁹⁰

Jubilejní kolonie byla rovněž modernizována, například již v roce 1924 byla v Hrabůvce dokončena kanalizace,⁹¹ na níž mohly být následně domy napojeny, což výrazně přispělo k udržování vhodných hygienických podmínek a čistoty. V roce 1927 pak *Československý denník* informuje na svých stránkách čtenáře, že v Hrabůvce má být zřízen vodovod, a uvádí dokonce i částku investovanou do jeho realizace, a sice 1 a půl milionu korun.⁹² Vodovod byl prokazatelně zřízen nejpozději k roku 1928, o čemž svědčí novinový článek, jenž pojednává o nedostatku vody ve vnitřních částech Ostravy z důvodu sucha a zmiňuje, že Hrabůvka byla stejně jako sousední Vítkovice a Zábřeh zásobována vodou z vodárny v nedaleké Staré Bělé.⁹³

Výstavba dalších obytných domů pokračovala i v roce 1928 stavbou 9 jednopatrových domů.⁹⁴ Deník *Prager Presse* roku 1928 uveřejnil článek, v němž uvedl, že Jubilejní kolonie sestává z 37 jednopatrových domů o 285 bytech s kuchyní a jedním pokojem, nájem činí 70 korun měsíčně a obyvatelům kolonie jsou k dispozici služby jako veřejná knihovna a čítárna, školka a obchody.⁹⁵ K výraznému posílení služeb zlepšujících životní úroveň obyvatel kolonie v roce 1928 skutečně

86 VORLÍK, Petr: *IX. Byt a dům v rukách (sociálních) inženýrů*. In: DULLA, Matuš (ed.): Kapitoly z historie bydlení. Praha 2014, s. 176.

87 SZTURC, LIPTÁK, *Hrabůvka*, s. 80.

88 SEĎA, Radomír: *Výstavba Jubilejní kolonie*. In: PŘENDÍK, Petr – SEĎA, Radomír – STRAKOŠ, Martin: Jubilejní kolonie: 90 let dělnické kolonie v Ostravě-Hrabůvce. Ostrava 2018, s. 24.

89 SZTURC, LIPTÁK, *Hrabůvka*, s. 81.

90 SEĎA, *Hrabůvka*, s. 75-76.

91 OBŮRKA, *Hrabůvka I*, s. 98.

92 Československý denník, r. 9, č. 189, 14. 8. 1927, s. 3.

93 Národní osvobození, r. 5, č. 197, 18. 7. 1928, s. 2.

94 SEĎA, *Výstavba*, s. 31.

95 Prager Presse, r. 8, č. 335, 2. 12. 1928, s. 13.

došlo, neboť byla otevřena zmiňovaná knihovna⁹⁶ i česká mateřská školka⁹⁷ a dále vznikla také například závodní lékařská ordinace pro poskytování zdravotní péče zaměstnancům i jejich rodinám přímo v místě bydliště bez nutnosti dojíždění,⁹⁸ avšak s počtem uvedených domů a bytů nemohu na základě konfrontace s odbornou literaturou souhlasit. Článek hovoří o 37 domech, na počátku prosince 1928 ale stálo v Jubilejní kolonii celkem již 41 zkolaudovaných domů, avšak pouze s 221 bytovými jednotkami. Domy vybudované přímo v roce 1928 byly totiž kolaudovány až 22. prosince téhož roku, tedy až 20 dní po publikaci tohoto článku. Pokud bychom počítali i je, dostali bychom se k počtu 50 stojících domů poskytujících pro potřeby ubytování celkem 285 bytových jednotek.⁹⁹ V prvním případě se tedy alespoň přibližně shoduje počet domů, pokud budeme brát v úvahu druhý případ, pak se bude přesně shodovat počet bytů, avšak počet domů naprosto nebude odpovídat.

O rok později, tedy v roce 1929, noviny *Prager Presse* opět informovaly o stavebních událostech v Jubilejní kolonii v Ostravě-Hrabůvce, a sice o plánu na stavbu dalších 19 nových jednopatrových domů, které mají být vystavěny pro úředníky v bezprostřední blízkosti již stojících domů Jubilejní kolonie do konce roku 1929.¹⁰⁰ Ani tentokrát však neměl pražský deník od svých ostravských zpravodajů zcela přesné informace, neboť byla kolonie v roce 1929 nakonec rozšířena o 20 nových domů se 127 byty zkolaudovanými ještě v prosinci toho roku.¹⁰¹

Čím více se kolonie rozšiřovala, narůstal i počet jejího obyvatelstva a na povrch vystupovaly problémy, které dosud nebylo potřeba příliš řešit. V roce 1930 se v tisku objevila zpráva týkající se nedostatku policejních strážníků na Ostravsku, v níž jsou jmenovány 2 kolonie Vítkovických železáren, Josefínská dělnická kolonie mezi Vítkovicemi a Zábřehem a dále také úřednická Jubilejní kolonie v Hrabůvce. Přestože obě čítaly nad 3 tisíce obyvatel, pro nedostatek osob v bezpečnostních službách ani v jedné z nich nebyla dosud zřízena policejní stanice, na což upozorňuje autor článku a zároveň apeluje na úřady, aby zjednaly nápravu a zlepšily bezpečnostní služby v daných oblastech.¹⁰² Dalo by se však říci, že tento apel vyšel naprázdno, neboť ještě v roce 1936 nebyl uvedený problém v Hrabůvce vyřešen a na vznik policejní strážnice obyvatelé dosud bezúspěšně

96 PŘENDÍK, Petr – SEĎA, Radomír: *Společenský život a každodennost v Jubilejní kolonii*. In: PŘENDÍK, Petr – SEĎA, Radomír – STRAKOŠ, Martin: *Jubilejní kolonie: 90 let dělnické kolonie v Ostravě-Hrabůvce*. Ostrava 2018, s. 108.

97 SEĎA, Radomír: *Občanská vybavenost kolonie a okolí*. In: PŘENDÍK, Petr – SEĎA, Radomír – STRAKOŠ, Martin: *Jubilejní kolonie: 90 let dělnické kolonie v Ostravě-Hrabůvce*. Ostrava 2018, s. 85.

98 PRZYBYLOVÁ, BARCUC, *Ostrava*, s. 416.

99 SEĎA, *Hrabůvka*, s. 90-91.

100 *Prager Presse*, r. 9, č. 128, 11. 5. 1929, s. 5.

101 SEĎA, *Hrabůvka*, s. 91-92.

102 *Národní osvobození*, r. 7, č. 274, 5. 10. 1930, s. 14.

čekali.¹⁰³ Je však důležité zdůraznit, že v této úřednické kolonii i přes fyzickou nepřítomnost policejní expozitury nikdy nedošlo k výraznějšímu rozšíření společensky nežádoucích jevů, například kriminality, alkoholismu či prostituce, které byly přítomny ve většině jiných dělnických kolonií či čtvrtí.¹⁰⁴

Rok 1930 neznamenal pro Jubilejní kolonii pouze přístavbu 16 nových obytných domů se 105 byty,¹⁰⁵ ale také vznik 2. české mateřské školky pro děti obyvatel kolonie. Tato školka byla založena v souvislosti s výročí 80. narozenin prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka a na jeho počest nesla jeho jméno.¹⁰⁶

Následujícího roku 1931 bylo vystavěno 12 domů s celkem 113 byty a definitivně byla 2. etapa uzavřena v roce 1932 stavbou posledního domu se 6 byty,¹⁰⁷ jež byly určeny pro bývalé zaměstnance, nyní již v penzi čili důchodu.¹⁰⁸ Tato budova je specifická zejména tím, že byla vybudována mimo souvislou zástavbu Jubilejní kolonie a vystupuje z jejího jinak pravidelného obdélníkového půdorysu. Jedná se o samostatně stojící dům v severovýchodní části kolonie.

Tato stavební etapa byla klíčová nejen pro vzrůst významu Jubilejní kolonie, ale i celé Hrabůvky, neboť se touto obcí, jejími zájmy a událostmi, jež se v ní odehrávaly, začal výrazněji zabývat dobový tisk. Například v roce 1933 se noviny věnovaly zachycení snah o vznik nové měšťanské školy v obci, takzvané školy U Pošty.¹⁰⁹ Jednalo se o smíšenou česko-německou měšťanskou školu, která měla být umístěna do budovy nově vystavěné za 1,6 milionu korun.¹¹⁰

Celkem tedy přinesla druhá stavební etapa velice citelné početní rozšíření Jubilejní kolonie. Dala vzniknout 89 novým domům s bytovými jednotkami pro 594 rodin zaměstnanců Vítkovických železáren. Jak jsem již zmiňovala, přínosem byl také vznik nových služeb pro nájemníky v kolonii i jejím blízkém okolí, kromě 2 českých mateřských škol a 1 německé, knihovny a obchodů se jednalo i o lázně otevřené pro veřejnost v nově vystavěném domě v Jubilejní kolonii v roce 1930¹¹¹ nebo o kino Edison, které zahájilo promítání v sousedství kolonie rovněž v roce 1930 a ve své době

103 Moravský deník, r. 31, č. 226, 27. 9. 1936, s. 3.

104 SEĎA, *Hrabůvka*, s. 104.

105 SEĎA, *Hrabůvka*, s. 92-93.

106 Prager Presse, r. 10, č. 56, 25. 2. 1930, s. 1.

107 *Moravský deník* uvádí, že v roce 1931 bylo v Ostravě vystavěno celkem 152 novostaveb obytných domů. Z toho v Hrabůvce bychom v tomto roce mohli nalézt pouze 13 z nich (jen 8,6 % celkové výstavby).; *Moravský deník*, r. 28, č. 2, 3. 1. 1933, s. 3.

108 SEĎA, *Hrabůvka*, s. 93.

109 Moravský deník, r. 28, č. 121, 24. 5. 1933, s. 1.

110 Prager Presse, r. 13, č. 178, 1. 7. 1933, s. 6.

111 SEĎA, *Občanská vybavenost*, s. 93.

patřilo k jednomu z největších ostravských biografů, neboť bylo schopno pojmut až 535 diváků.¹¹²

5.3.3 Třetí etapa

Třetí stavební etapa odehrávající se v letech 1939 až 1940 přinesla značné zklidnění a zpomalení. Podle plánů a návrhů architekta Aloise Pixe byla kolonie doplněna pouze o 6 nových budov se 42 bytovými jednotkami.¹¹³ A to i přestože byl bytový nedostatek pro zaměstnance podniku očividný, o čemž svědčí mimo jiné i 2 články v *Moravském deníku*. První z nich informuje o příslibu vzniku 200 nových zaměstnaneckých bytů v úřednické kolonii v Hrabůvce, které mají být vystaveny co možná nejdříve.¹¹⁴ Druhý hovoří o obrovské imigraci do Ostravy z odtržených Sudet v souvislosti se vznikem Protektorátu Čechy a Morava, která přinesla zvýšení už tak velké bytové krize, a vyzdvihuje Vítkovické železárny pro jejich významný podíl na stavební činnosti. Tento článek se také zmiňuje o 6 výše uvedených nově vystavených domech v Jubilejní kolonii v rámci třetí etapy.¹¹⁵ Realizace výstavby 200 bytů plánované v prvním článku se však poněkud oddálila až do posledních dvou stavebních etap.

5.3.4 Čtvrtá etapa

Předposlední stavební etapa spadá opět do období druhé světové války, a sice do roku 1942. Je charakteristická tím, že opět nebyla příliš rozsáhlá. Během tohoto roku bylo vystavěno a k obývání poskytnuto dvakrát více obytných domů než v etapě předchozí, tedy 12, avšak bytových jednotek bylo pouze o 6 více, tedy 48.¹¹⁶ Celkem byla v rámci třetí a čtvrté fáze výstavby Jubilejní kolonie rozšířena o rovných 90 bytů, což znamená, že predikovaný počet 200 nových nájemných bytů pro úředníky Vítkovických železáren z výše uvedeného článku nebyl dosud naplněn a kritický nedostatek zaměstnaneckých bytů nebyl zcela vyřešen. Prvotním záměrem Vítkovických železáren bylo svěřit tuto etapu opět do rukou autora plánů předchozí třetí etapy, tedy Aloise Pixe, ale nakonec z tohoto plánu sešlo a architekt Pix byl nahrazen dvojicí architektů, Walterem Ulrichem a Josefem Frimmelem.¹¹⁷

112 PRZYBYLOVÁ, BARCUC, *Ostrava*, s. 448.

113 SZTURC, LIPTÁK, *Hrabůvka*, s. 65.

114 *Moravský deník*, r. 34, č. 51, 1. 3. 1939, s. 2.

115 *Moravský deník*, r. 35, č. 1, 1. 1. 1940, s. 3.

116 SEĎA, *Hrabůvka*, s. 93.

117 SEĎA, *Výstavba*, s. 52.

5.3.5 Pátá etapa

Závěrečná stavební etapa se odehrála bezprostředně po druhé světové válce v letech 1946 až 1950, neboť stejně jako po první světové válce i po druhé světové válce se obrovsky prohloubila bytová krize¹¹⁸, a jak zde bylo již několikrát uvedeno, bylo potřeba vyřešit problém s nedostatkem bytů rozsáhlou výstavbou. V Jubilejní kolonii se výstavby v letech 1946 až 1947 najednou ujalo hned 5 architektů, a sice Alois Porvis, Vojtěch Chýlek, Otmar Pazourek, Josef Jílek a Walter Ulrich,¹¹⁹ který stál již dříve v čele čtvrté etapy.

Roku 1946 byla zahájena stavba 6 bloků domů, které ohraničily Jubilejní kolonii na západě. Každý z těchto bloků, jež byly nazývány blok A až F obsahoval 3 domy po 4 bytových jednotkách. Dohromady šlo tedy o 18 nových domů se 72 byty, které byly pro nastěhování nájemníků připraveny na konci roku 1947.¹²⁰

Mezi léty 1947 až 1950 bylo v Jubilejní kolonii vybudováno podle návrhů architekta Vladimíra Krajíčka posledních 9 domů ve 3 blocích se 42 byty,¹²¹ a tím byla výstavba domů v rámci kolonie definitivně ukončena a již do ní nebylo dále stavebně zasahováno. Poslední stavební etapa tedy přinesla kolonii dohromady 27 domů v 9 blocích s byty pro 114 rodin.

V kolonii rovněž nikdy nedošlo k rozsáhlejším asanacím, tedy stržení domu, či domů z důvodu jejich nevhodného hygienického či bezpečnostního stavu, což bývalo v městských oblastech ve 20. století poměrně běžné.¹²² V Jubilejní kolonii byl však k demolici odsouzen v roce 1968 pouze jeden jediný dům, který původně stál ve dvoře mezi domy postavenými v roce 1931 ve druhé stavební etapě.¹²³ Po roce 1950 začaly vznikat nové obytné i neobytné budovy v okolí Jubilejní kolonie, především směrem na jih, kde od 60. let převládla zástavba panelových domů.

5.4 Slavnostní otevření

Slavnostní ceremoniál, při kterém byla otevřena a pojmenována do té doby bezejmenná, nyní již Jubilejní kolonie, proběhl 5. prosince 1928 v souvislosti s oslavami stoletého výročí založení prvního provozu Vítkovických železáren, o čemž jsem se zmiňovala již ve 2. kapitole této práce. Tento milník, jenž se odehrál ve druhé stavební etapě, považuji za velmi důležitý z hlediska

118 VORLÍK, *IX. Byt a dům*, s. 178.

119 SEĎA, *Hrabůvka*, s. 84.

120 SEĎA, *Hrabůvka*, s. 93-94.

121 SEĎA, *Výstavba*, s. 61.

122 FASORA, *Dělník a měšťan*, s. 86.

123 SEĎA, *Hrabůvka*, s. 88.

historie Jubilejní kolonie, neboť důležité výročí jednoho z největších podniků v českých zemích¹²⁴ upoutalo značnou pozornost velkého množství tisku a slavnostní kolaudace Jubilejní kolonie, která byla součástí velkolepých výročních oslav, se zúčastnila řada významných osobností tehdejšího veřejného a politického života. Právě tento den je reflektován vůbec největším množstvím novinových článků, které kdy byly o Jubilejní kolonii napsány. Dalo by se tedy říci, že výročí 100 let od založení Vítkovických železáren přineslo Jubilejní kolonii dosud největší publicitu, neboť se o její existenci zmiňuje téměř každý článek vypovídající o významném podnikovém jubileu.

Řada periodik upozorňuje na blížící se výročí Vítkovických železáren již v průběhu podzimu 1928. Jeden z prvních článků lze nalézt v pražském deníku *Tribuna* 27. října 1928. V souvislosti s nadcházejícím výročím 10 let od založení Československé republiky zároveň připomíná stoleté jubileum ostravského hutního a strojírenského podniku a uvádí, že oslavy byly původně plánovány až na následující rok 1929, neboť se vedení Vítkovických železáren domnívalo, že podnik začal fungovat v roce 1829, což bylo ale nakonec vyvráceno a na základě přezkoumání historických pramenů byl jako rok vzniku prvního provozu stanoven rok 1828.¹²⁵ Na konci měsíce listopadu článků na toto téma výrazně přibývalo a o chystané slavnosti a významném jubileu se bylo možné dočíst v dalších novinách. Například *Národní listy* informovaly o tom, že se ceremoniálu má zúčastnit také československá vláda a součástí má být nejen slavnostní otevření úřednické kolonie v Ostravě-Hrabůvce, ale i položení základního kamene pro novou dráhu z Ostravy do nedalekého Brušperka, jež měla vést právě přes Hrabůvku kolem Jubilejní kolonie.¹²⁶ Tato dráha začala být budována následujícího roku 1929, avšak nakonec byla uvedena do provozu jen malá část původně plánované rozsáhlé trati a Ostrava nikdy s Brušperkem tímto způsobem dopravy propojena nebyla.¹²⁷ Články v podobném znění opakovaně vycházely i v *Tribuně* či v *Československém denníku* a věnovaly se mimo jiné i Jubilejní kolonii, kterou označily za malebný celek s 285 byty¹²⁸ určenými k levnému pronajímání dělnictvu.¹²⁹

124 *Československý denník a Náš kraj* uvádějí, že Vítkovické železářny, zaměstnávající 20 tisíc dělníků a 2 tisíce úředníků, jsou vůbec největším podnikem zpracovávajícím železo v Československu a patří mezi špičky ve svém oboru i v Evropě.; *Československý denník*, r. 10, č. 290, 5. 12. 1928, s. 6. a *Náš kraj*, r. 8, č. 49, 6. 12. 1928, s. 2.; *Časopis Pestrý týden* a deník *Prager Presse* však hovoří ještě o mnohem vyšším počtu zaměstnanců. Podle nich jde o 20 tisíc dělníků v železárnách, 13 tisíc horníků v dolech a 3 tisíce úředníků.; *Pestrý týden*, r. 3, č. 49, 8. 12. 1928, s. 28. a *Prager Presse*, r. 8, č. 341, 8. 12. 1928, s. 10.

125 *Tribuna*, r. 10, č. 255, 27. 10. 1928, s. 2.

126 *Národní listy*, r. 68, č. 329, 27. 11. 1928, s. 6.; shodné informace i v: *Tribuna*, r. 10, č. 271, 26. 11. 1928, s. 2.

127 PRZYBYLOVÁ, Blažena a kol.: *Ostrava v datech*. Ostrava 2017, s. 110.

128 Vítkovické železářny v roce 1928 disponovaly celkem 3405 bytovými jednotkami pro ubytování svých zaměstnanců s rodinami, což znamená, že 285 bytů Jubilejní kolonie představovalo pouze zhruba 8,4 % takového typu ubytovacích kapacit.; *Večerní list*, r. 2, č. 291, 6. 12. 1928, s. 5.

129 *Tribuna*, r. 10, č. 285, 2. 12. 1928, s. 3.; stručnější článek s úplně stejným zněním v: *Československý denník*, r. 10, č. 283, 2. 12. 1928, s. 6.

Ve středu 5. prosince 1928 se tedy v Ostravě odehrála velkolepá podívaná, kterou se nyní pokusím na základě dobových článků představit a popsat. Slavnostní den byl zahájen v poměrně brzkých dopoledních hodinách, přesněji řečeno v 9 hodin ráno, spuštěním všech podnikových píšťal a sirén.¹³⁰ Hlavní program oslav se následně uskutečnil v závodním hotelu Vítkovických železáren, kde bylo přítomno asi 450 českých i zahraničních hostů. Zazněly státní hymny a mnoho osobností proneslo své projevy, především se jednalo o projev generálního ředitele Vítkovických železáren Adolfa Sonnenscheina, poté o proslov ministra obchodu Ladislava Nováka, jenž na této akci oficiálně zastupoval československou vládu, a chybět nemohla ani řeč starosty Moravské Ostravy Jana Prokeše.¹³¹ Slavnosti se samozřejmě zúčastnili i majitelé podniku, a sice podnikatelé Rotschild a Gutmann.¹³² První část programu byla zakončena odesláním holdovacího telegramu prezidentu Československé republiky Tomáši Garriguu Masarykovi.¹³³ Potom se všichni přítomní přesunuli do Zábřehu, aby zde byl slavnostně položen základní kámen pro novou trať, takzvanou jubilejní dráhu z Ostravy do Brušperka, a slavnost byla zakončena v Ostravě-Hrabůvce slavnostním otevřením Jubilejní kolonie a zahájením činnosti zdejší knihovny a mateřské školky.¹³⁴ Dosud nepříliš rozsáhlá Jubilejní kolonie měla být výrazně rozšířena. Původním záměrem bylo zvýšení počtu bytů z již existujících 285 na 1155 nových bytů pro úředníky a zlepšení dostupnosti předměstské Hrabůvky napojením na místní dráhu, jež měla být nově vybudována.¹³⁵ Zlatým hřebem programu bylo večerní představení *Prodaná nevěsta* v Národním divadle moravsko-slezském.¹³⁶

Většina článků, které se věnovaly stému výročí Vítkovických železáren, vyzněla především pozitivně a pochvalně ve prospěch podniku. Našla se však i taková periodika, jež se rozhodla reagovat negativním způsobem a publikovat články hanící podnik a především jeho majitele a hlavní představitele. Příkladem může být *Rudé právo*, které se ostře vymezuje vůči oslavným zprávám, především vůči poměrně rozsáhlému článku v ostravských novinách *Duch času*.¹³⁷ Nevybíravě útočí na ředitele Sonnenscheina i majitele Rotschilda, očerňuje je ze ždímání dělnictva a hovoří o tom, že „z bídy dělnictva roste bohatství kapitalistických upírů“.¹³⁸ To vše psalo, aniž by reflektovalo fakt, že součástí oslav bylo i zavedení nové sociální politiky, která byla příznivější

130 Večerní list, r. 2, č. 290, 5. 12. 1928, s. 5.

131 Československý denník, r. 10, č. 287, 7. 12. 1928, s. 3.

132 Národní listy, r. 68, č. 332, 30. 11. 1928, s. 6.

133 Československá republika, č. 191, r. 249, 6. 12. 1928, s. 8.

134 Národní listy, r. 68, č. 338, 6. 12. 1928, s. 4.

135 Prager Presse, r. 8, č. 339, 6. 12. 1928, s. 8.

136 Večerní list, r. 2, č. 291, 6. 12. 1928, s. 3.

137 Duch času, r. 30, č. 287, 6. 12. 1928, s. 3-4.

138 Rudé právo, r. 9, č. 265, 8. 12. 1928, s. 5.

a vycházela vstříc dělníkům.¹³⁹ *Národní listy* se taktéž rozhodly chopit nenadálé příležitosti a upozornit na palčivou otázku jazykovou a národnostní, která spočívala v neustálé germanizaci Vítkovických železáren a výsadnímu postavení Němců ve vedoucích pozicích podniku.¹⁴⁰ Takové články byly však spíše výjimkami, byly početně výrazně převáženy zprávami kladnými a rozhodně neohrožily Vítkovické železářny a neodradily jejich zaměstnance od další spolupráce s podnikem nebo od snahy získat finančně výhodné a pohodlné zaměstnanecké bydlení.

O získání nájemného bytu v Jubilejní kolonii byl vždy enormní zájem, o čemž svědčí mimo jiné skutečnost, že na začátku roku 1929 bylo 68 zdejších čerstvě zkolaudovaných bytových jednotek obsazeno novými nájemníky během jednoho týdne.¹⁴¹ Stát se obyvatelem Jubilejní kolonie však nebylo vůbec snadné, neboť zájemci z řad zaměstnanců Vítkovických železáren museli splnit celou škálu podmínek. Bylo nutné, aby uchazeč napsal žádost o poskytnutí bytu. Poté o kladném vyřízení žádosti rozhodovalo, zda byl daný úředník pro podnik dostatečně důležitý, kvalifikovaný, zda byl podniku věrný, nebo záleželo také na počtu potomků a dalších faktorech.¹⁴² Není divu, že byl o bydlení v Jubilejní kolonii tak velký zájem. Tato úřednická kolonie totiž patřila ve své době k vůbec nejmodernějším zaměstnaneckým koloniím v českých zemích.¹⁴³

139 *Národní osvobození*, r. 5, č. 338, 6. 12. 1928, s. 8.

140 *Národní listy*, r. 68, č. 339, 7. 12. 1928, s. 1.

141 *Náš kraj*, r. 9, č. 2, 10. 1. 1929, s. 2.

142 SEĎA, *Hrabůvka*, s. 85.

143 KORBELÁŘOVÁ, Irena a kol.: *Ostrava 1880-1939*. Třinec 2000, s. 20.

6. Jubilejní kolonie a další kolonie Vítkovických železáren

6.1 Kolonie Westend

Kolonie Westend představuje nejstarší dělnickou kolonii Vítkovických železáren a zároveň také nejstarší hutní kolonii na Ostravsku, proto jsem se rozhodla pro její porovnání s jednou z nejmladších kolonií téhož podniku, s Jubilejní kolonií. Dělnická kolonie Westend byla vystavěna v období první fáze budování takzvaných Nových Vítkovic, přesněji řečeno v letech 1878 až 1879.¹⁴⁴ Název Westend, jenž odkazuje na pojmenování jedné z londýnských čtvrtí, nese tato kolonie z toho důvodu, že byla situována na západním okraji Nových Vítkovic.¹⁴⁵

Jedná se o 4 dvoupatrové budovy obdélníkového půdorysu se zahradami a s vnějšími fasádami tvořenými bílou omítkou, které se stejně jako Jubilejní kolonie dochovaly všechny dodnes. Každý z nich nabízel ubytování v 16 bytových jednotkách, což znamená, že tato kolonie dohromady poskytovala přístřeší pro 64 rodin.¹⁴⁶ Z hlediska počtu obyvatel a rozlohy je tedy samozřejmě hrabůvská Jubilejní kolonie se svými 144 domy a 834 byty neporovnatelně větší.

U kolonie Westend se na konci 19. století setkáváme ještě s fenoménem nocležnictví, který spočívá v pronajímání části bytu, většinou jen postele, pro ubytování a nocování jednotlivce.¹⁴⁷ S problematikou podnájemnictví byly spjaty především kolonie hornické¹⁴⁸ a v mladších hutnických koloniích Vítkovických železáren se s ní příliš nesetkáváme, neboť podnik budoval ubytovny a kasárny,¹⁴⁹ které zajišťovaly zaměstnancům levnější dostupnou formu bydlení bez nutnosti stát se nocležníkem v cizí domácnosti. Například v modernější Jubilejní kolonii bychom jej už od 20. let 20. století hledali marně. Z hlediska počtu a složení obyvatelstva je nutné zmínit fakt, jenž je společným znakem všech dělnických kolonií Vítkovických železáren a lze se s ním setkat již u nejstarší kolonie Westend, a to pokles reprodukce.¹⁵⁰ Jde o jeden z průvodních jevů průmyslové revoluce a urbanizace. Jednak v průběhu 2. poloviny 19. století výrazně klesla dětská úmrtnost v souvislosti se zlepšováním hygienických podmínek a zdravotnické péče, jednak si lidé zvykli na vyšší životní úroveň, kterou nebylo možné dlouhodobě udržovat s vyšším počtem potomků.¹⁵¹

144 MATĚJ, KORBELÁŘOVÁ, TEJZR, *Kulturní dědictví*, s. 55-56.

145 MALINEK, Martin: *Kolonie Westend*. In: JEMELKA, Martin (ed.): *Ostravské dělnické kolonie III: závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků*. Ostrava 2015, s. 674.

146 JIŘÍK, *Hutní úřednické*, s. 327-328.

147 MALINEK, *Kolonie Westend*, s. 689.

148 JEMELKA, *Rodina a domácnost*, s. 114.

149 JIŘÍK, *Hutní úřednické*, s. 325.

150 MALINEK, *Kolonie Westend*, s. 689.

151 WASSON, *Dějiny moderní*, s. 248.

O poměrně vysokém životním standardu v této kolonii svědčí například skutečnost, že ubytovaným rodinám byla již v období vzniku Westendu k dispozici splachovací toaleta uvnitř v domě, jež však byla umístěna na společné chodbě a byla určena hned pro 4 byty.¹⁵² V o poznání mladší Jubilejní kolonii se pak lze už běžně setkat s přítomností nejen toalety, ale také vlastní koupelny přímo v jednotlivých bytových jednotkách.¹⁵³

Pozoruhodná je také komparace cen nájmu. Zatímco nájem v Jubilejní kolonii na konci 20. let 20. století činil průměrně 70 korun měsíčně¹⁵⁴ a od roku 1931 dokonce 120 korun měsíčně,¹⁵⁵ nájemné v kolonii Westend na počátku 30. let představovalo pouze necelou třetinu nájemného Jubilejní kolonie, neboť se pohybovalo zhruba mezi 30 až 35 korunami za měsíc, avšak na počátku 40. let se vymrštilo na 100 až 120 korun československých měsíčně a došlo tedy k vyrovnání mezi cenami nájmu v bytech nové Jubilejní kolonie a staré kolonie Westend.¹⁵⁶

Kolonie Westend je rovněž příkladem dělnické kolonie vystavěné v centrální části Vítkovic. Nachází se nedaleko Mírového náměstí, dnešního hlavního vítkovického náměstí. V jejím bezprostředním okolí začaly být zanedlouho po jejím dokončení budovány další dělnické kolonie, například Anglická kolonie nebo U-domy, se kterými Westend na východě sousedil, zlepšila se také dopravní obslužnost mezi kolonií a jednotlivými železárenskými provozy a díky podniku vznikly i stavby a služby občanské vybavenosti, které zvyšovaly životní standard obyvatel Vítkovic.¹⁵⁷ Jubilejní kolonie naproti tomu představuje úřednickou kolonii vybudovanou nejen mimo centrum Vítkovic, ale dokonce na úplné periferii, kterou Hrabůvka v prvních dvou desetiletích 20. století skutečně byla, a to z důvodů, jež jsem již v několika předchozích kapitolách uváděla.

6.2 Anglická kolonie

Tato úřednická kolonie pochází také z první fáze výstavby Nových Vítkovic, což znamená, že byla taktéž situována ve vítkovickém centru, v tomto případě přímo na Mírovém náměstí, a to po obou jeho stranách. Jednalo se opět o 4 dvoupatrové domy s bílou omítnutou fasádou vybudované v letech 1880 až 1882.¹⁵⁸ Stejně jako Jubilejní kolonie byla i Anglická kolonie určena k ubytování

152 MALINEK, *Kolonie Westend*, s. 677.

153 SEĎA, *Hrabůvka*, s. 73.

154 Prager Presse, r. 8, č. 335, 2. 12. 1928, s. 13. a Československý denník, 2. 12. 1928, r. 10, č. 283, s. 6.

155 SEĎA, *Hrabůvka*, s. 79.

156 MALINEK, Martin: *Stavební, populační a společenský vývoj dělnických kolonií Vítkovických železáren na příkladu kolonií Westend, Hulváky a mistrovské kolonii v Erbenově ulici*. Ostrava 2014 (nepublikovaná diplomová práce), s. 11.

157 MATĚJ, KORBELÁŘOVÁ, TEJZR, *Kulturní dědictví*, s. 74-75.

158 JIŘÍK, *Hutní úřednické*, s. 328.

kvalifikovaných pracovních sil, zejména úředníků, ale i mistrů zaměstnaných ve Vítkovických železárnách. Ve srovnání s Jubilejní kolonií se zde však vyskytuje určité specifikum, neboť Anglická kolonie na rozdíl od kolonie Jubilejní poskytovala bydlení rovněž externím zaměstnancům podniku, a dokonce i lidem, kteří nepracovali přímo pro železářny, ale nějakým způsobem s nimi byli provázáni, například jako pracovníci ve službách.¹⁵⁹

Zatímco Jubilejní kolonie se dochovala v téměř původním rozsahu dodnes¹⁶⁰, Anglické kolonii se tolik štěstí nedostalo a z původních 4 domů se dochoval do dnešních dnů pouze jediný, ostatní 3 byly asanovány. Demolice prvního z nich proběhla již v roce 1947 po úspěšném bombardování na konci druhé světové války a k asanaci zbylých dvou došlo v roce 1971.¹⁶¹ Domy byly následně nahrazeny novou zástavbou po stranách náměstí. Dům demolovaný v Jubilejní kolonii přirozeně novou budovou nahrazen nebyl, ale došlo k uvolnění prostoru ve dvoře mezi dalšími domy.

Obě kolonie vykazují značný rozdíl i z hlediska velikosti, neboť Anglická kolonie by při své původní rozloze 1,2 hektaru¹⁶² představovala pouze necelou jednu desetinu plochy Jubilejní kolonie.¹⁶³ Počet bytů i obyvatel Anglické kolonie byl ještě o něco menší než v případě sousední kolonie Westend, neboť každý ze 4 domů byl tvořen 14 bytovými jednotkami, takže celá kolonie v době svého vzniku disponovala 56 byty. Počet bytů i pokojů v nich se však v průběhu let proměňoval podle aktuálních požadavků Vítkovických železáren,¹⁶⁴ což je opět specifické a u Jubilejní kolonie se s tímto postupem nelze setkat, neboť počet bytů i jejich rozloha zde byly pevně stanoveny již při výstavbě a byty nebyly později tímto způsobem upravovány, nebyly ani rozšiřovány, ani zmenšovány. Na počátku 20. století došlo v Anglické kolonii k přístavbě v oblasti zadních částí budov, čímž byly byty zvětšeny o další prostory a vznikl tak například pokojík pro služku, či kuchařku, s jejichž přítomností se v domácnostech této úřednické kolonie počítalo.¹⁶⁵ Jedná se hned o dva poměrně značné rozdíly, na něž je nyní třeba upozornit. Jednak domy Jubilejní kolonie nebyly nikdy rozšířeny sekundární přístavbou, jednak architekti této moderní kolonie již nepředpokládali, že v bytech budou pracovat a bydlet služebné, a proto zdejší bytové jednotky

159 Například učitelé v MŠ, lékaři závodní nemocnice a další.; SZTURC, Antonín: *Anglická kolonie*. In: JEMELKA, Martin (ed.): *Ostravské dělnické kolonie III: závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků*. Ostrava 2015, s. 408.

160 Demolován byl pouze jeden dům v roce 1968.

161 SZTURC, Antonín: *Minulost a současnost Anglické úřednické kolonie a Štítové kolonie Vítkovických železáren ve Vítkovicích*. Ostrava 2013 (nepublikovaná bakalářská práce), s. 15 a 29.

162 Szturc uvádí, že rozloha Anglické kolonie byla přibližně 67 x 180 m.; SZTURC, *Anglická kolonie*, s. 391.

163 Přesněji řečeno 8,3 %, neboť Jubilejní kolonie se rozkládá na ploše 14,4 hektarů.; SEĎA, *Hrabůvka*, s. 69.

164 SZTURC, *Minulost a současnost*, s. 25.

165 SZTURC, *Minulost a současnost*, s. 15 a 24.

takový typ pokoje postrádaly.

Původ názvu Anglické kolonie není dosud jasně a přesně znám, ale existují dvě teorie. První z nich říká, že pojmenování bylo dáno tím, že v kolonii byli ubytováni angličtí technici.¹⁶⁶ Druhá teorie předpokládá, že název je odvozen z přítomných architektonických prvků charakteristických pro anglické stavitelství.¹⁶⁷ Původ názvu Jubilejní kolonie je naopak znám zcela přesně a doložen velkým množstvím tištěných pramenů. U Anglické kolonie se vyskytují prvky architektury anglické, kdežto Jubilejní kolonie byla částečně ovlivněna rakouským, lépe řečeno vídeňským, meziválečným stavitelstvím.¹⁶⁸

6.3 Josefínská kolonie

Nejrozsáhlejší dělnickou kolonií Vítkovických železáren, jež se rozkládala částečně na katastrálním území Vítkovic, ale přesahovala i do přilehlého Zábřehu, byla Josefínská dělnická kolonie nazvaná podle manželky ředitele Vítkovických železáren Adolfa Sonnenscheina, Josefiny.¹⁶⁹ Byla vybudována ve dvou stavebních etapách na počátku 20. století. Většina výstavby proběhla již v předválečném období mezi léty 1907 až 1911 a dále byla kolonie rozšířena až po první světové válce v letech 1921 až 1922.¹⁷⁰ Josefínská kolonie je tedy opět starší než kolonie Jubilejní, neboť byla dokončována v době, kdy byla započata stavba Jubilejní kolonie.

Josefínská kolonie nebyla kompaktní, ale byla tvořena dvěma nesymetrickými sousedícími územími, která od sebe byla oddělena hlavní ulicí, na níž byly po obou stranách situovány starší domy, jež byly vystavěny ještě před vznikem kolonie. Jednalo se o pozemek přibližně obdélníkového tvaru o rozloze 8,15 hektarů a menší jihovýchodně umístěný pozemek čtvercového půdorysu s rozlohou 3,9 hektarů.¹⁷¹ Celková rozloha Josefínské kolonie, tedy největší hutnické dělnické kolonie, činila zhruba 12 hektarů, což znamená, že úřednická Jubilejní kolonie v sousední Ostravě-Hrabůvce zabírala se svými již zmiňovanými 14,4 hektary větší plochu a byla rozsáhlejší.

Tato dělnická kolonie obsahovala na 70 přízemních dělnických domů obdélníkového půdorysu a velmi charakteristického vzhledu, neboť vnější fasády budov byly tvořeny typickým

166 Tuto teorii však na základě archivních pramenů (ubytovacích rejstříků) vyvrací Antonín Szturc.; SZTURC, *Anglická kolonie*, s. 391.

167 JIŘÍK, *Hutní úřednické*, s. 328.

168 STRAKOŠ, *Od kolonií*, s. 132.

169 JEMELKA, Martin – MALINEK, Martin: *Josefínská kolonie*. In: JEMELKA, Martin (ed.): *Ostravské dělnické kolonie III: závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků*. Ostrava 2015, s. 437-439.

170 JIŘÍK, *Hutní úřednické*, s. 331.

171 JEMELKA, MALINEK, *Josefínská kolonie*, s. 437 a 440.

červeným režným zdivem. Každý z domů obsahoval 4 bytové jednotky a disponoval také oplocenou zahradou s malým hospodářským domkem, který mohl být používán například jako chlívek.¹⁷² Celkem Josefská kolonie poskytovala ubytování dělníkům Vítkovických železáren a jejich rodinám ve 280 bytech. Tento počet představuje přibližně jednu třetinu bytů Jubilejní kolonie.¹⁷³

Dělníci žijící v Josefské kolonii platili na počátku 30. let měsíční nájemné ve výši 60 korun,¹⁷⁴ které představovalo polovinu tehdejší ceny nájemného v úřednické Jubilejní kolonii.¹⁷⁵ Na počátku 40. let však došlo k výraznému zvýšení nájmu na 150 korun československých měsíčně¹⁷⁶ a cena bydlení v Josefské kolonii tedy nejen vyrovnala, ale dokonce i převýšila cenu bydlení v mladší kolonii Jubilejní.

Stejně jako u Jubilejní kolonie se i u Josefské kolonie lze setkat s v bezprostřední blízkosti rozloženou původní zástavbou, avšak zatímco u Jubilejní kolonie se tato starší zástavba rodinných domů nacházela pouze v jejím okolí, neboť tato kolonie byla vystavěna na zcela volné ploše, která s dřívějšími stavbami jen sousedila, Josefská kolonie byla původní zástavbou v podstatě rozdělena na dvě části, protože byla vybudována na dvou nezastavěných pozemcích po obou stranách již zastavěné ulice. Vedle Josefské kolonie byly krátce po začátku její stavby vystavěny dvě menší dělnické kolonie tvořené pouze několika domy, kolonie Ocelářská a kolonie Sirotčí.¹⁷⁷ V blízkosti Jubilejní kolonie pokračovala další výstavba postupně až od 50. let, tedy až po definitivním dokončení budování této kolonie.

U Josefské kolonie se stejně jako u Anglické úřednické kolonie setkáváme s několika asanacemi, kvůli nimž se Josefská kolonie dodnes nedochovala v plném rozsahu. K demolicím v této dělnické kolonii došlo v roce 1964, kdy bylo strženo 8 domů, a v roce 1985, kdy se asanace týkala 4 dalších budov. Dohromady bylo tedy demolováno 12 domů a dodnes stojí 58 z původních 70.¹⁷⁸ Tato bilance je mnohem úspěšnější než u kolonie Anglické, avšak pokud dojde k porovnání s téměř úplnou Jubilejní kolonií, výsledek pro Josefskou kolonii nebude až tak příznivý.¹⁷⁹

172 RYŠKOVÁ, Michaela – TELAŘÍK, Libor: *Hornické kolonie Ostravsko-karvinského revíru*. Zprávy památkové péče, r. 64, 2004, č. 4, s. 297.

173 Přesněji 33,6 %.

174 JEMELKA, MALINEK, *Josefská kolonie*, s. 442.

175 Od roku 1931 činilo nájemné v Jubilejní kolonii 120 korun měsíčně.; viz 6.1 Kolonie Westend

176 Oproti počátku 30. let se nájem zvedl 2,5krát.; JEMELKA, MALINEK, *Josefská kolonie*, s. 442.

177 Ocelářskou kolonii tvořilo 5 třípatrových domů o 18 bytových jednotkách a byla situována východně od čtvercového pozemku Josefské kolonie. Sirotčí kolonie čítala mimo jiné také 2 kasárny a ležela západně od téhož čtvercového pozemku. Obě kolonie stojí dodnes.; JIŘÍK, *Hutní úřednické*, s. 333-335.

178 JEMELKA, MALINEK, *Josefská kolonie*, s. 448-451.

179 Dodnes existuje 82,9 % obytných budov Josefské kolonie a 99,3 % staveb Jubilejní kolonie.

6.4 Kolonie Šídlovec

Šídlovecká kolonie byla smíšenou dělnicko-úřednickou závodní kolonií Vítkovických železáren,¹⁸⁰ která byla stejně jako Jubilejní kolonie situována mimo katastrální území Vítkovic, a to v předměstské části Hrabová, jež na jihu přiléhá k historicky mladší Hrabůvce. Tato kolonie byla vybudována v důsledku nedostatku ubytovacích kapacit pro zaměstnance Vítkovických železáren a jejich rodiny ve třech stavebních etapách mezi léty 1940 až 1959 a jedná se tak o jedinou kolonii, která je mladší než Jubilejní kolonie v Ostravě-Hrabůvce.¹⁸¹

Stanovení přesné plochy, již kolonie zaujímá, je poněkud problematické, neboť se v odborné literatuře můžeme setkat se dvěma odlišnými názory. Zatímco Karel Jiřík hovoří o 16 hektarech,¹⁸² u Radomíra Sedi se vyskytuje údaj 14 hektarů.¹⁸³ V prvním případě by Šídlovecká kolonie rozlohou přesáhla Jubilejní kolonii, pokud by však platila druhá informace, pak by Šídlovecká kolonie byla nepatrně menší než kolonie Jubilejní.¹⁸⁴ V obou případech ale není pochyb, že svou rozlohou patří kolonie Šídlovec spolu s Jubilejní kolonií k vůbec nejrozsáhlejším koloniím podniku Vítkovické železářny.

Šídlovecká kolonie se k Jubilejní kolonii přiblížila rovněž počtem bytových jednotek a v nich žijících obyvatel. Celkem tato dělnicko-úřednická kolonie disponovala 682 byty poměrně rovnoměrně rozloženými ve 101 obytných domech.¹⁸⁵ Jubilejní kolonie tedy byla větší o 43 domů a 152 bytových jednotek, což ale nemění nic na tom, že se vedle Jubilejní kolonie i Šídlovec řadí k ostravským koloniím s největšími bytovými kapacitami.

Obě kolonie, Šídlovecká i Jubilejní, toho mají společného mnohem více, než se na první pohled může zdát. Obě byly vystavěny v příměstských částech Ostravy, které byly původně zaměřeny na zemědělství a teprve postupem času se jejich obyvatelé začali orientovat na práci v průmyslových závodech, jež však nebyly situovány přímo v jednotlivých obcích, ale bylo třeba za zaměstnáním dojíždět.¹⁸⁶ Na počátku se výstavba obou těchto kolonií řídila podle návrhů téhož architekta, který je dalším společným pojítkem. Architektem první etapy kolonie Šídlovec byl totiž

180 STRAKOŠ, *Průvodce architekturou*, s. 187.

181 SEĎA, Radomír: *Šídlovec*. In: JEMELKA, Martin (ed.): *Ostravské dělnické kolonie III: závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků*. Ostrava 2015, s. 49-52.

182 JIŘÍK, *Hutní úřednické*, s. 340.

183 SEĎA, *Šídlovec*, s. 27.

184 Rozloha Jubilejní kolonie je 14,4 hektarů a Šídlovecká kolonie by tedy podle Jiříka byla o 1,6 hektarů větší, nebo podle Sedi o 0,4 hektaru menší než Jubilejní kolonie.

185 95 domů obsahovalo 6 bytových jednotek (celkem 570 bytů), 4 domy čítaly 4 bytové jednotky (celkem 16 bytů), v ubytovně a ve svobodárně se nacházelo po 48 bytových jednotkách (celkem 96 bytů).; SEĎA, *Šídlovec*, s. 49-52.

186 JIŘÍK – PITRONOVÁ: *Dějiny Ostravy*, s. 572-574.

Ernst (či Arnošt) Korner,¹⁸⁷ který vytvářel plány již pro výstavbu druhé etapy Jubilejní kolonie. Z hlediska vizuálního lze však podobu mezi stavbami jednotlivých kolonií hledat spíše marně, neboť zatímco Jubilejní kolonie byla i v průběhu druhé světové války stavěna ve stejném duchu jako v období meziválečném a působily na ni vlivy vídeňské architektury, u Šídlovecké kolonie došlo ke změně původních plánů a na přání nacistických okupantů byly domy navenek ovlivněny tehdejší architekturou německou.¹⁸⁸ U obou kolonií figuruje rovněž jméno Vladimíra Krajíčka, jenž byl architektem druhé etapy budování Šídlovce¹⁸⁹ a zároveň v téže době bylo podle jeho plánů vystavěno posledních 9 domů Jubilejní kolonie.

V rámci Šídlovecké kolonie bylo vystavěno i 6 staveb neobytných, které se staly součástí občanského zázemí a výrazně pozvedly úroveň pohodlnosti a kvality života v kolonii. Jednalo se o budovu tržnice, knihovny, jeslí, mateřské a základní školy a dokonce zde byl vybudován i dodnes fungující dětský domov.¹⁹⁰ Kolonie Šídlovec byla samozřejmě ještě o něco modernější než starší Jubilejní kolonie, o čemž svědčí například rozvržení bytových jednotek, u kterých se počítalo od počátku s přítomností samostatného dětského pokoje, nebo existence sklepních kójí pro jednotlivé byty¹⁹¹ a také společných prostor pro uskladnění kočárků a kol, a celkově moderní byty.¹⁹²

Stejně jako o bydlení v Jubilejní kolonii byl velký zájem i o bydlení v moderní nově vybudované kolonii Šídlovecké, a to i přestože se zdejší měsíční nájemné na počátku 40. let 20. století pohybovalo okolo 500 korun československých,¹⁹³ takže s přehledem několikanásobně přesáhlo ceny nájmu všech ostatních zde uvedených dělnických i úřednických kolonií Vítkovických železáren.

187 SEĎA, *Šídlovec*, s. 29.

188 STRAKOŠ, *Průvodce architekturou*, s. 188.

189 Jiskra, r. 3, č. 24, 12. 6. 1947, s. 5.

190 SEĎA, *Šídlovec*, s. 51-52.

191 SEĎA, *Šídlovec*, s. 36 a 40.

192 Jiskra, r. 6, č. 28, 15. 7. 1950, s. 5.

193 SEĎA, *Šídlovec*, s. 44.

7. Závěr

Hlavním cílem této bakalářské diplomové práce bylo detailně představit a charakterizovat výstavbu úřednické Jubilejní kolonie Vítkovických železáren v Ostravě-Hrabůvce v pěti stavebních etapách mezi léty 1921 až 1950 na základě již existující odborné literatury a tištěných pramenů a dosavadní poznatky upřesnit a rozšířit.

Zároveň bylo mým záměrem na počátku zasadit problematiku výstavby dělnických kolonií do obecného širšího historického kontextu, a proto byla první část této práce věnována průmyslové revoluci ve Velké Británii a poté v českých zemích. Díky průmyslové revoluci došlo ke vzrůstu industrializace, urbanizace a imigrace, a proto vyvstala potřeba budovat nové, dosud neexistující typy dělnického bydlení, které zde rovněž byly charakterizovány, a to nejen na příkladech zahraničních, přesněji řečeno britských, ale především na příkladech z českého prostředí. Jednotlivé druhy dělnického ubytování v našich podmínkách byly představeny prostřednictvím 4 měst, Prahy, Brna, Zlína a ostravských Vítkovic.

Hlavním přínosem práce by měla být závěrečná část, v níž došlo ke komparaci Jubilejní kolonie se 4 dalšími dělnickými a úřednickými koloniemi Vítkovických železáren, a sice s nejstarší dělnickou kolonií Westend, s úřednickou Anglickou kolonií, s nejrozsáhlejší dělnickou Josefskou kolonií a s nejmladší dělnicko-úřednickou kolonií Šídlovec. Taková komparace dosud v odborné literatuře nebyla provedena. Jubilejní kolonie z tohoto srovnání vychází jako jedna z největších kolonií, a to jak z hlediska rozlohy, tak také z hlediska počtu domů, bytových jednotek a obyvatel. Jedná se také o jednu z nejmladších a nejmodernějších kolonií, která se dochovala dodnes v téměř původním rozsahu. O bydlení v této lokalitě byl od počátku enormní zájem, který v trochu menší míře přetrvává dosud, neboť se jednalo a jedná o poměrně tichou, klidnou a čistou lokalitu s dobrou finanční i dopravní dostupností a praktickým a elegantně vyhlížejícím architektonickým řešením.

Na tomto místě bych ještě ráda odpověděla na otázku, již jsem si položila v úvodu práce, a sice, zda byla Jubilejní kolonie předchůdcem pozdější socialistické panelové zástavby, která dnes v Hrabůvce převažuje. Domnívám se, že je tomu skutečně tak, neboť panelové domy budované v Hrabůvce od 60. a 70. let 20. století v rámci projektu takzvané komplexní bytové výstavby¹⁹⁴ byly stavěny především státními podniky, například Vítkovickými železárnami Klementa Gottwalda, Novou hutí Klementa Gottwalda či Ostravsko-karvinskými doly a podobně. Tyto panelové domy tedy opět představovaly ubytovací kapacity pro nově příchozí zejména mimoostravské obyvatele,

194 HNÍZDIL, Ivan – SEDLÁK, Jan: *Sídliště – minulost, současnost a budoucnost*. In: Kol. autorů: *Lidé a prostor v perspektivě: sborník u příležitosti mezinárodní konference pořádané ve dnech 14.-15. dubna 2010 katedrou architektury Fakulty stavební Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava*. Ostrava 2010, s. 22-25.

kteří viděli možnost získat zaměstnání a spolu s ním i bydlení v Ostravě. Proto potvrzují domněnku, že panelová zástavba může být určitým způsobem chápána jako modernější nástupce původních starších zaměstnaneckých dělnických a úřednických kolonií. Stejně jako při žádosti o získání bytu v Jubilejní kolonii i při snaze získat pronájem v panelových domech museli uchazeči splňovat určitá pravidla, ale nároky na žadatele se přirozeně z důvodu rozdílných společenských poměrů lišily.

Domnívám se, že tato bakalářská práce může být přínosná a zajímavá pro všechny, kteří se zajímají nejen o problematiku úřednické Jubilejní kolonie v Ostravě-Hrabůvce, ale obecně o dělnické kolonie či dělnické bydlení, a může posloužit jako prostředek pro uvedení do dané tematiky. Zároveň jsem toho názoru, že historie Jubilejní kolonie byla již poměrně detailně zpracována, a proto není potřeba dále ve studiu tohoto tématu souvisle pokračovat.

8. Seznam literatury a pramenů

8.1 Tištěné prameny

Československý denník, r. 7, č. 14, 17. 1. 1925, s. 3.

Československý denník, r. 9, č. 189, 14. 8. 1927, s. 3.

Československý denník, r. 10, č. 283, 2. 12. 1928, s. 6.

Československý denník, r. 10, č. 290, 5. 12. 1928, s. 6.

Československý denník, r. 10, č. 287, 7. 12. 1928, s. 3.

Československá republika, č. 191, r. 249, 6. 12. 1928, s. 8.

Duch času, r. 30, č. 287, 6. 12. 1928, s. 3-4.

Jiskra, r. 3, č. 24, 12. 6. 1947, s. 5.

Jiskra, r. 6, č. 28, 15. 7. 1950, s. 5.

Moravský deník, r. 28, č. 2, 3. 1. 1933, s. 3.

Moravský deník, r. 28, č. 121, 24. 5. 1933, s. 1.

Moravský deník, r. 31, č. 226, 27. 9. 1936, s. 3.

Moravský deník, r. 34, č. 51, 1. 3. 1939, s. 2.

Moravský deník, r. 35, č. 1, 1. 1. 1940, s. 3.

Národní listy, r. 63, č. 254, 16. 9. 1923, s. 4.

Národní listy, r. 68, č. 329, 27. 11. 1928, s. 6.

Národní listy, r. 68, č. 332, 30. 11. 1928, s. 6.

Národní listy, r. 68, č. 338, 6. 12. 1928, s. 4.

Národní listy, r. 68, č. 339, 7. 12. 1928, s. 1.

Národní osvobození, r. 5, č. 197, 18. 7. 1928, s. 2.

Národní osvobození, r. 5, č. 338, 6. 12. 1928, s. 8.

Národní osvobození, r. 7, č. 274, 5. 10. 1930, s. 14.

Náš kraj, r. 8, č. 49, 6. 12. 1928, s. 2.

Náš kraj, r. 9, č. 2, 10. 1. 1929, s. 2.

Pestrý týden, r. 3, č. 49, 8. 12. 1928, s. 3 a 28.

Prager Presse, r. 8, č. 335, 2. 12. 1928, s. 13.

Prager Presse, r. 8, č. 339, 6. 12. 1928, s. 8.

Prager Presse, r. 8, č. 341, 8. 12. 1928, s. 10.

Prager Presse, r. 9, č. 128, 11. 5. 1929, s. 5.

Prager Presse, r. 10, č. 56, 25. 2. 1930, s. 1.

Prager Presse, r. 13, č. 178, 1. 7. 1933, s. 6.

Rudé právo, r. 9, č. 265, 8. 12. 1928, s. 5.

Statistický lexikon obcí na Moravě a ve Slezsku: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dub. 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.: vydán min. vnitra a stát. úř. statist. na zákl. výsledků sčítání lidu z 15. února 1921. Praha 1924.

Tribuna, r. 10, č. 255, 27. 10. 1928, s. 2.

Tribuna, r. 10, č. 271, 26. 11. 1928, s. 2.

Tribuna, r. 10, č. 285, 2. 12. 1928, s. 3.

Večerní list, r. 2, č. 290, 5. 12. 1928, s. 5.

Večerní list, r. 2, č. 291, 6. 12. 1928, s. 3 a 5.

8.2 Literatura

BALL, F. J.: *Housing in an Industrial Colony: Ebbw Vale, 1778-1914.* In: CHAPMAN, Stanley David (ed.): *The History of Working-Class Housing: a Symposium.* Newton Abbot 1971, s. 277-300.

BARTOŇ, Miloš: *Ostrava – Jižní město, největší nové sídliště v ČSSR.* In: JIŘÍK, Karel (ed.): *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 3.* Ostrava 1966, s. 190-213.

BERAN, Lukáš: *VII. Dělnické domky jako téma architektury 19. století.* In: DULLA, Matúš (ed.): *Kapitoly z historie bydlení.* Praha 2014, s. 135-146.

BERESFORD, Maurice Warwick: *The Back-to-back House in Leeds, 1787-1937.* In: CHAPMAN, Stanley David (ed.): *The History of Working-Class Housing: a Symposium.* Newton Abbot 1971, s. 93-132.

- BOLLEREY, Franziska: *"Osvícené" bydlení v Nizozemí: "zahradní města (tuindorpen) a kolonie" v mezinárodním kontextu*. In: BOROVCOVÁ, Alena (ed.): *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě*. Ostrava 2010, s. 14-25.
- BUTT, John: *Working-Class Housing in Glasgow, 1851-1914*. In: CHAPMAN, Stanley David (ed.): *The History of Working-Class Housing: a Symposium*. Newton Abbot 1971, s. 55-92.
- CLERMONT, Ryan E.: *Standards of Living in Britain During the Industrial Revolution (1770-1820)*. *Western Undergraduate Economics Review*, r. 1, 2002, s. 1-9.
- DVOŘÁK, Jakub: *Vítkovice v éře budování státu. Příspěvek k sociálním dějinám*. Praha 2015 (nepublikovaná diplomová práce).
- FASORA, Lukáš: *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Brno 2010.
- GAULDIE, Enid Elizabeth: *Cruel Habitations: A History of Working-Class Housing 1780-1918*. Londýn 1974.
- HNÍZDIL, Ivan – SEDLÁK, Jan: *Sídlíště – minulost, současnost a budoucnost*. In: Kol. autorů: *Lidé a prostor v perspektivě: sborník u příležitosti mezinárodní konference pořádané ve dnech 14.-15. dubna 2010 katedrou architektury Fakulty stavební Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava*. Ostrava 2010, s. 22-25.
- HORSKÁ, Pavla: *Klasická industriální urbanizace v českých zemích (1830-1930)*. In: JUROK, Jiří (ed.): *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. *Sborník příspěvků z mezinárodního odborného symposia uspořádaného ve dnech 5.-6. října 2001 v Příboře*. Ostrava 2002, s. 195-204.
- JEMELKA, Martin – MALINEK, Martin: *Josefínská kolonie*. In: JEMELKA, Martin (ed.): *Ostravské dělnické kolonie III: závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků*. Ostrava 2015, s. 435-469.
- JEMELKA, Martin: *Ostravské hornické kolonie: představy a skutečnost (1850-1900)*. In: Kol. autorů: *Lidé a prostor v perspektivě: sborník u příležitosti mezinárodní konference pořádané ve dnech 14.-15. dubna 2010 katedrou architektury Fakulty stavební Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava*. Ostrava 2010, s. 36-39.
- JEMELKA, Martin: *Rodina a domácnost v dělnické kolonii na Ostravsku (1890-1930)*. In: MAUR, Eduard – VELKOVÁ, Alice (eds.): *Rodina a domácnost v 16.-20. století*. Praha 2010, s. 111-128.
- JEMELKA, Martin: *Závodní kolonie jámy Jindřich v Moravské Ostravě*. *Historica*, r. 2, č. 1, 2011,

s. 41-59.

JEMELKA, Martin: *Z havířských kolonií aneb jak se žilo havířským rodinám*. Ostrava 2008.

JIŘÍK, Karel: *Boj o založení české školy pro 12 tisíc Čechů ve Vítkovicích*. In: MYŠKA, Milan (ed.): *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity*. Ostrava, č. 10, 2003, s. 157-164.

JIŘÍK, Karel: *Hutní úřednické a dělnické kolonie a kasárny v Ostravě*. In: BARCUCH, Antonín (ed.): *Ostrava: Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 20*. Ostrava 2001, s. 304-344.

JIŘÍK, Karel – PITRONOVÁ, Blanka (eds.): *Dějiny Ostravy*. Ostrava 1967.

KANTOROVÁ, Karolína: *Vítkovické dělnické kolonie a jejich edukační potenciál*. Ostrava 2019 (nepublikovaná bakalářská práce).

KORBELÁŘOVÁ, Irena a kol.: *Ostrava 1880-1939*. Třinec 2000.

KUCHTOVÁ, Regina: *Dělnické kolonie v Ostravě*. *Urbanismus a územní rozvoj*, r. 14, č. 6, 2011, s. 11-15.

MALINEK, Martin: *Kolonie Westend*. In: JEMELKA, Martin (ed.): *Ostravské dělnické kolonie III: závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků*. Ostrava 2015, s. 669-691.

MALINEK, Martin: *Stavební, populační a společenský vývoj dělnických kolonií Vítkovických železáren na příkladu kolonií Westend, Hulváky a mistrovské kolonii v Erbenově ulici*. Ostrava 2014 (nepublikovaná diplomová práce).

MATĚJ, Miloš – KORBELÁŘOVÁ, Irena – TEJZR, Ludvík: *Kulturní dědictví Vítkovických železáren*. Ostrava 2014.

MRÁZEK, Otakar: *Vývoj průmyslu v českých zemích a na Slovensku od manufaktury do roku 1918*. Praha 1964.

MYŠKA, Milan – ZÁŘICKÝ, Aleš (eds.): *Člověk v Ostravě v 19. století*. Ostrava 2007.

MYŠKA, Milan: *K typologii měst za průmyslové revoluce*. In: JUROK, Jiří (ed.): *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. *Sborník příspěvků z mezinárodního odborného symposia uspořádaného ve dnech 5.-6. října 2001 v Příboře*. Ostrava 2002, s. 183-193.

MYŠKA, Milan: *Založení a počátky Vítkovických železáren 1828-1880*. Ostrava 1960.

NAVRÁTIL, Oldřich – ZELÍK, Radovan: *Zahraníční příklady dělnických kolonií*. In:

- BOROVCOVÁ, Alena (ed.): Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě. Ostrava 2010, s. 37-45.
- NÁHLÍKOVÁ, Barbora: *Sociální výstavba – kolonie a soubory nájemných domů 20. a 30. let 20. století*. Brno 2015 (nepublikovaná bakalářská práce).
- OBŮRKA, Antonín: *Hrabůvka I. Dějiny*. Ostrava 2009 (nepublikovaná studie).
- POKLUDA, Zdeněk: *Baťův Zlín: od dělnických kolonií k zahradním čtvrtím*. In: BOROVCOVÁ, Alena (ed.): Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě. Ostrava 2010, s. 116-122.
- POKLUDA, Zdeněk: *Proměna Zlína: Baťovo průmyslové a zahradní město: ke 120. výročí vzniku firmy Baťa*. Vlastivědný věstník moravský Brno, r. 66, č. 1, 2014, s. 3-21.
- PRZYBYLOVÁ, Blažena a kol.: *Ostrava v datech*. Ostrava 2017.
- PRZYBYLOVÁ, Blažena – BARCUCH, Antonín: *Ostrava*. Praha 2013.
- PŘENDÍK, Petr – SEĎA, Radomír: *Společenský život a každodennost v Jubilejní kolonii*. In: PŘENDÍK, Petr – SEĎA, Radomír – STRAKOŠ, Martin: Jubilejní kolonie: 90 let dělnické kolonie v Ostravě-Hrabůvce. Ostrava 2018, s. 99-120.
- PURŠ, Jaroslav: *Průmyslová revoluce: vývoj pojmu a koncepce*. Praha 1973.
- RYKL, Michael: *VI. Bydlení v nájemném domě 19. století. Co o něm prozrazují stavební plány*. In: DULLA, Matuš (ed.): Kapitoly z historie bydlení. Praha 2014, s. 115-134.
- RYŠKOVÁ, Michaela – TELAŘÍK, Libor: *Hornické kolonie Ostravsko-karvinského revíru*. Zprávy památkové péče, r. 64, č. 4, 2004, s. 296-300.
- SEĎA, Radomír: *Hrabůvka. Jubilejní kolonie Vítkovických železáren*. In: JEMELKA, Martin (ed.): *Ostravské dělnické kolonie III: závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků*. Ostrava 2015, s. 67-116.
- SEĎA, Radomír: *Občanská vybavenost kolonie a okolí*. In: PŘENDÍK, Petr – SEĎA, Radomír – STRAKOŠ, Martin: Jubilejní kolonie: 90 let dělnické kolonie v Ostravě-Hrabůvce. Ostrava 2018, s. 85-98.
- SEĎA, Radomír: *Šídlovec*. In: JEMELKA, Martin (ed.): *Ostravské dělnické kolonie III: závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků*. Ostrava 2015, s. 25-65.
- SEĎA, Radomír: *Výstavba Jubilejní kolonie*. In: PŘENDÍK, Petr – SEĎA, Radomír – STRAKOŠ, Martin: Jubilejní kolonie: 90 let dělnické kolonie v Ostravě-Hrabůvce. Ostrava 2018, s. 21-68.
- SIRŮČEK, Pavel a kol.: *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie. (Vývoj – současnost – výhledy)*.

Slaný 2007.

STRAKOŠ, Martin: *Od kolonií k sídlištím: obytné celky Ostravy 20. až 40. let 20. století*. In: BOROVCOVÁ, Alena (ed.): *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě*. Ostrava 2010, s. 129-145.

STRAKOŠ, Martin: *Průvodce architekturou Ostravy*. Ostrava 2009.

SZTURC, Antonín: *Anglická kolonie*. In: JEMELKA, Martin (ed.): *Ostravské dělnické kolonie III: závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků*. Ostrava 2015, s. 389-415.

SZTURC, Antonín: *Minulost a současnost Anglické úřednické kolonie a Štítové kolonie Vítkovických železáren ve Vítkovicích*. Ostrava 2013 (nepublikovaná bakalářská práce).

SZTURC, Antonín – LIPTÁK, Marian: *Hrabůvka*. In: LIPTÁK, Marian (ed.): *Městský obvod Ostrava Jih včera a dnes*. Ostrava 2017, s. 63-100.

SZTURCOVÁ, Adéla: *Sociální politika Vítkovických železáren do roku 1945*. Ostrava 2013 (nepublikovaná diplomová práce).

ŠŤASTNÁ, Jarmila – ROBEK, Antonín – MORAVCOVÁ, Mirjam: *Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848-1939*. Praha 1981.

TEICH, Mikuláš: *Průmyslová revoluce a společnost v Evropě v 19. století*. In: MYŠKA, Milan (ed.): *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity*. Ostrava, č. 10, 2003, s. 29-36.

TREBLE, J. H.: *Liverpool Working-Class Housing, 1801-1851*. In: CHAPMAN, Stanley David (ed.): *The History of Working-Class Housing: a Symposium*. Newton Abbot 1971, s. 165-220.

VORLÍK, Petr: *IX. Byt a dům v rukách (sociálních) inženýrů*. In: DULLA, Matuš (ed.): *Kapitoly z historie bydlení*. Praha 2014, s. 167-182.

VYSKOČIL, Aleš: *Dělnické kolonie – sídelní fenomén industrializace (na příkladu Blanenska)*. In: CHODĚJOVSKÁ, Eva – ŠIMŮNEK, Robert – ADAM, Dušan (eds.): *Krajina jako historické jeviště*. Praha 2012, s. 245-262.

WASSON, Ellis Archer: *Dějiny moderní Británie od roku 1714 po dnešek*. Praha 2010.

WOHL, Anthony S.: *The Housing of the Working Classes in London, 1815-1914*. In: CHAPMAN, Stanley David (ed.): *The History of Working-Class Housing: a Symposium*. Newton Abbot 1971, s. 13-54.

ŽÁRSKÝ, Bohuslav: *Město ve městě. Životní osudy Vojtěcha Martínka a historie obcí městského*

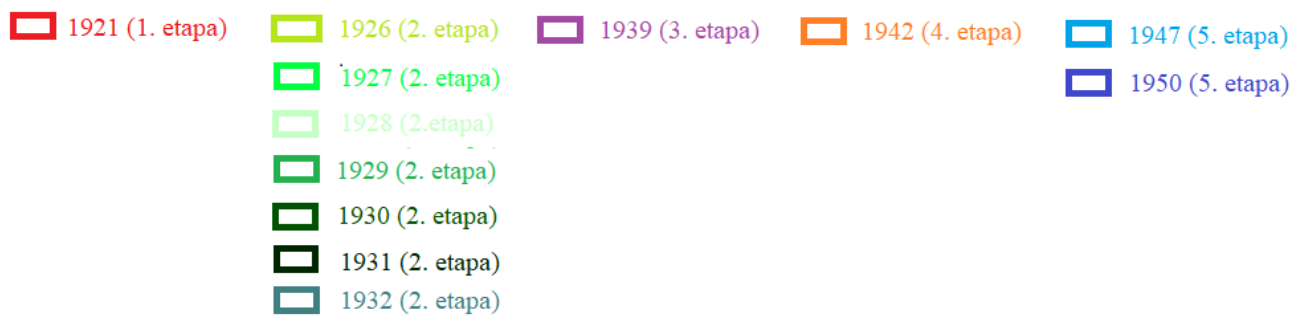
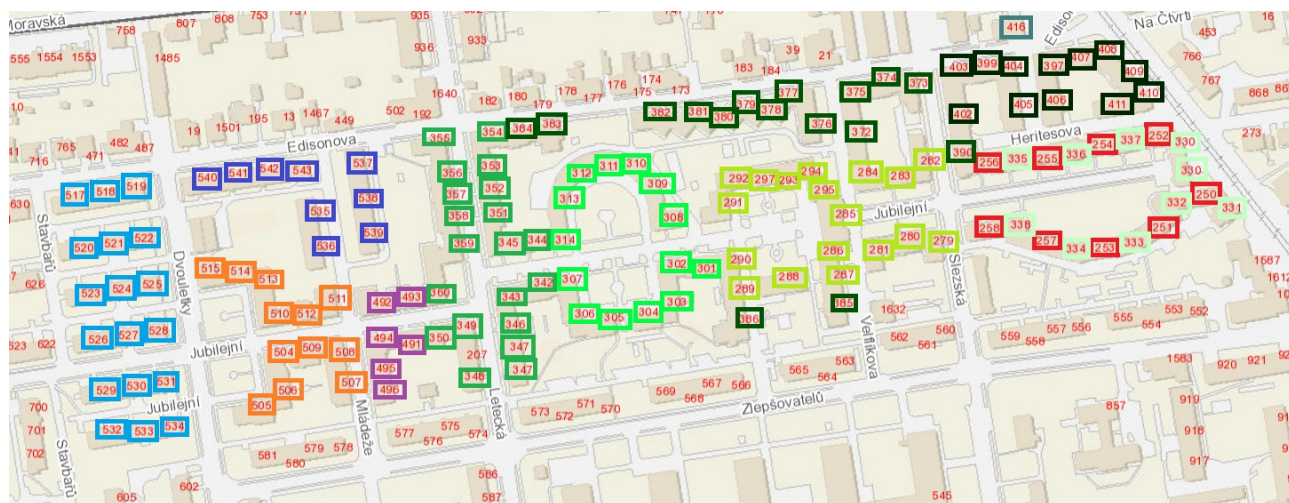
obvodu Ostrava-Jih. Ostrava 2009.

ŽÁRSKÝ, Bohuslav: *Ostrava včerejší*. Ostrava 2015.

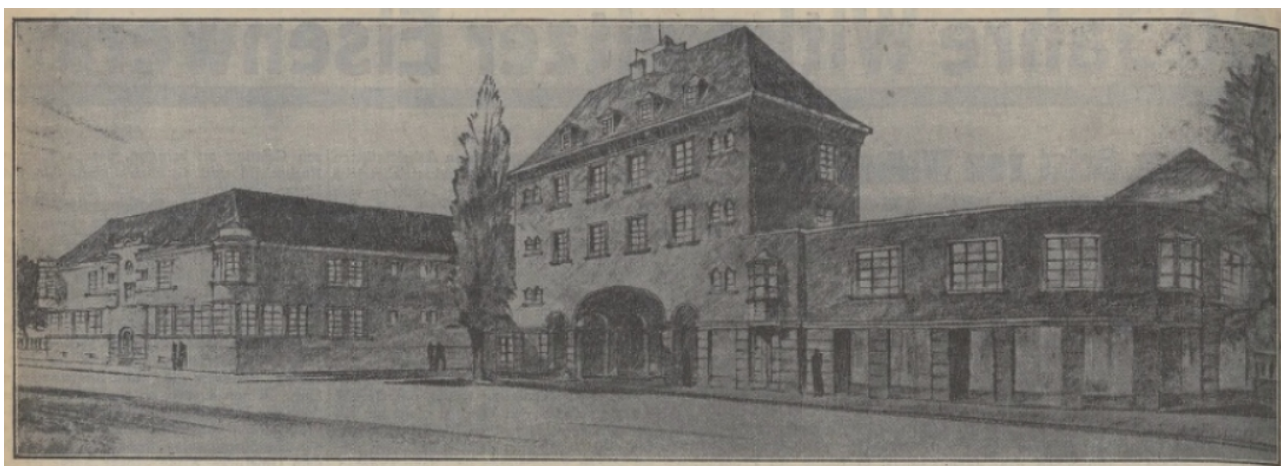
8.3 Internetové zdroje

Mapový portál Statutární město Ostrava. In: <https://mapy.ostrava.cz/mapa-ostrava/mapa/> [cit. 29. 3. 2021].

9. Obrazová příloha

Příloha č. 1 – Výstavba domů v Jubilejní kolonii po jednotlivých etapách a letech. (Mapový portál Statutární město Ostrava. In: <https://mapy.ostrava.cz/mapa-ostrava/mapa/> [cit. 29. 3. 2021].; SEĎA, *Hrabůvka*, s. 90-94.)

Příloha č. 2 – Hlavní vstup do Jubilejní kolonie v roce 1928. (Prager Presse, r. 8, č. 341, 8. 12. 1928, s. 10.)

Příloha č. 3 – Hlavní vstup do Jubilejní kolonie v roce 2021. (foto autorky)

Příloha č. 4 – Další ze vstupů do Jubilejní kolonie v roce 1928. (Pestrý týden, r. 3, č. 49, 8. 12. 1928, s. 3.)

Příloha č. 5 – Další ze vstupů do Jubilejní kolonie v roce 2021. (foto autorky)

Příloha č. 6 – Budova veřejné knihovny a čítárny v roce 1928. (Večerní list, r. 2, č. 291, 6. 12. 1928, s. 5.)

Příloha č. 7 – Budova původní knihovny a čítárny v roce 2021. Dnes se jedná o sídlo Komorního klubu. (foto autorky)